



اتحادیه انجمن های علوم اجتماعی ایران

چکیده مقالات

اولین همایش سالانه

اتحادیه انجمن های علوم اجتماعی ایران

# مسئولیت اجتماعی علم و نقش انجمن های علمی



ساعت ۱۳:۳۰ الی ۲۰

زمان: دوشنبه و سه شنبه ۹ و ۱۰ بهمن ۱۴۰۲

مکان: خیابان استاد نجات الهی (ویلا)، بوستان ورشو، خانه اندیشمندان علوم انسانی، سالن حافظ و خیام



uissa1400



Uissa1400



uissa1400@gmail.com





اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران

## چکیده مقاله‌های اولین همایش سالانه اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران

### "مسئولیت اجتماعی علم و نقش انجمن‌های علمی"

برگزارکننده: اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران

سازمان‌های همکار و حامی: انجمن انسان‌شناسی ایران، انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، انجمن جامعه‌شناسی ایران، انجمن جمعیت‌شناسی ایران، انجمن علمی ارتقای کتابخانه‌های عمومی ایران، انجمن علمی رفاه اجتماعی ایران، انجمن علمی مددکاران اجتماعی ایران، انجمن مطالعات صلح ایران، انجمن علمی هنرهای تجسمی ایران، خانه اندیشمندان علوم انسانی، نشریه مردم‌نامه

آدرس محل برگزاری همایش: خیابان استاد نجات‌الهی (ویلا)، بوستان ورشو، خانه اندیشمندان علوم انسانی

کانال تلگرامی اتحادیه: uissa1400 صفحه اینستاگرام اتحادیه: uissa1400

پست الکترونیک اتحادیه: uissa1400@gmail.com



اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران

## اولین همایش سالانه اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران

### "مسئولیت اجتماعی علم و نقش انجمن‌های علمی"

۹ و ۱۰ بهمن ۱۴۰۲

کمیته علمی همایش: لیلا اردبیلی (انجمن انسان‌شناسی ایران)، ماندانا تیشه‌یار (انجمن مطالعات صلح ایران)، زهرا حسین نژاد (انجمن علمی هنرهای تجسمی ایران)، هادی خانیکی (انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات)، اسمعیل خلیلی (انجمن جامعه‌شناسی ایران)، علی ربیعی (انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات)، جلال‌الدین رفیع‌فر (انجمن انسان‌شناسی ایران)، رسول صادقی (انجمن جمعیت‌شناسی ایران)، رضا صفری شالی (انجمن علمی رفاه اجتماعی ایران)، منصور کوهی رستمی (انجمن علمی ارتقای کتابخانه‌های عمومی ایران)، عذرا مرادی (انجمن جامعه‌شناسی ایران)، سعید معیدفر (انجمن جامعه‌شناسی ایران)، سیدحسن موسوی چلک (انجمن علمی مددکاران اجتماعی ایران)، محمد میرزایی (انجمن جمعیت‌شناسی ایران)، عبدالامیر نبوی (اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران).

دبیر علمی همایش: سید حسین سراج زاده (اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران).

دبیر اجرایی همایش: زهرا سادات طاوسی (کارشناس ارشد پژوهشگری اجتماعی دانشگاه خوارزمی).

دبیر خانه همایش: ژیلآ آور، سمیه سلیمانی، ویدا مزین و اکبر مهرجو

کمیته اجرایی: آناهیتا جاویدراد، زهرا دقیانوس، هانیه عظیمی، امیر عماد فراهانی، حانیه قدسی و سارا کردی

طراح پوستر: سعید صحابی

مترجم انگلیسی: پژمان برخوردار

## برنامه اولین همایش سالانه اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران

### "مسئولیت اجتماعی علم و نقش انجمن‌های علمی"

روز اول: دوشنبه ۹ بهمن ۱۴۰۲	
پذیرش	۱۴:۰۰ - ۱۳:۳۰
نشست افتتاحیه - مدیرنشست: عبدالامیر نبوی سالن حافظ - پخش برخط: <a href="https://www.skyroom.online/ch/iranasca/hamayesh">https://www.skyroom.online/ch/iranasca/hamayesh</a>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>- تلاوت آیاتی از کلام الله مجید و سرود ملی</li> <li>- سیدحسین سراجزاده، دبیر علمی همایش: مسئولیت عالمان اجتماعی در شرایط دشوار</li> <li>- ساری حنفی، رئیس پیشین انجمن بین‌المللی جامعه‌شناسی: به سوی یک جامعه‌شناسی گفتگویی</li> <li>- ماندانا تیشه یار، رئیس انجمن علمی مطالعات صلح ایران: مسئولیت اجتماعی انجمن‌های علمی در گسترش همگرایی منطقه‌ای</li> </ul>	۱۴:۰۰ - ۱۵:۴۵
نشست انجمن جامعه‌شناسی ایران - مسئولیت اجتماعی علم در ایران مدیر نشست: اسمعیل خلیلی سالن حافظ - پخش برخط: <a href="https://www.skyroom.online/ch/iranasca/hamayesh">https://www.skyroom.online/ch/iranasca/hamayesh</a>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>- فرهاد بیانی: طریق معرفت، تنویر حقیقت و تقلیل مشقت</li> <li>- اسمعیل خلیلی: امتناع نسبی مسئولیت اجتماعی علم در ایران</li> <li>- غلامرضا ذاکر صالحی: نقدی بر مسئولیت اجتماعی علم و دانشگاه</li> <li>- داریوش محجوبی: همتای گمشده علم</li> <li>- رضا منصوری: مسئولیت اجتماعی دانشگاه</li> <li>- پرسش و پاسخ</li> </ul>	۱۶-۱۷:۴۵
نشست انجمن مددکاران اجتماعی ایران - مسئولیت اجتماعی علم در حوزه مددکاری اجتماعی مدیر نشست: سیدحسن موسوی چلک سالن خیام - پخش برخط: <a href="https://www.skyroom.online/ch/iranasca/office">https://www.skyroom.online/ch/iranasca/office</a>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>- رقیه بهاری: مسئولیت اجتماعی، علم و مددکاری اجتماعی با تاکید بر کودکان</li> <li>- محمد سبزی خوشنامی: مسئولیت اجتماعی، علم و مددکاری اجتماعی با تاکید بر حوزه بهداشت و درمان</li> <li>- مهدی سروی همپا: مسئولیت اجتماعی صنعت گردشگری در توانبخشی اجتماعی افراد دارای معلولیت از منظر مددکاری اجتماعی</li> <li>- امیر مغنی باشی منصوریه: مسئولیت اجتماعی در حوزه اعتیاد</li> <li>- سید حسن موسوی چلک: مسئولیت اجتماعی علم در حوزه مددکاری اجتماعی</li> </ul>	نشست‌های موازی

<p>- مجید هوشمند: مسئولیت اجتماعی و مددکاری اجتماعی در جامعه و تولید</p> <p>- عباسعلی یزدانی: ابزارها و ظرفیت‌های مددکاران اجتماعی برای تحقق مفهوم مسئولیت اجتماعی در جوامع</p> <p>حاشیه‌ای</p> <p>- پرسش و پاسخ</p>	
<p><b>نشست انجمن مطالعات فرهنگی و ارتباطات - مسئولیت اجتماعی و رسانه</b></p> <p><b>مدیر نشست: علی ربیعی</b></p> <p><b>سالن حافظ - پخش برخط: <a href="https://www.skyroom.online/ch/iranasca/hamayesh">https://www.skyroom.online/ch/iranasca/hamayesh</a></b></p>	
<p>- هادی خانیکی: ارتباطات؛ اخلاق حرفه‌ای و اخلاق نهادی</p> <p>- عباس قنبری باغستان: عرصه پنجم؛ کنکاشی در مسائل و چالش نوین اخلاقی</p> <p>- لیلا فلاحتی: آموزش عالی و مسئولیت اجتماعی</p> <p>- علی ربیعی: ارتباطات؛ میانجیگری و مفاهیم اجتماعی</p> <p>- پرسش و پاسخ</p>	<p>۱۸ - ۲۰</p>
<p><b>نشست انجمن جمعیت شناسی ایران - جمعیت شناسی و مسئولیت اجتماعی</b></p> <p><b>مدیر نشست: رسول صادقی</b></p> <p><b>سالن خیام - پخش برخط: <a href="https://www.skyroom.online/ch/iranasca/office">https://www.skyroom.online/ch/iranasca/office</a></b></p>	<p><b>نشست‌های موازی</b></p>
<p>- محمد میرزایی: مسئولیت اجتماعی جمعیت شناسان در تبیین تحولات جمعیتی معاصر</p> <p>- حاتم حسینی: پزشکی سازی جمعیت و بی مسئولیتی اجتماعی: رویارویی تاریخی جامعه پزشکی و جمعیت شناسان در ایران</p> <p>- فاطمه ترابی: جمعیت شناسی گروه‌های آسیب پذیر و مسئولیت اجتماعی</p> <p>- رسول صادقی: جمعیت شناسی انتقادی و مسئولیت اجتماعی علم</p> <p>- پرسش و پاسخ</p>	
<p><b>روز دوم: سه‌شنبه ۱۰ بهمن ۱۴۰۲</b></p>	
<p><b>نشست انجمن انسان‌شناسی ایران - مسئولیت اجتماعی علم در ایران، چشم‌اندازی انسان‌شناختی</b></p> <p><b>مدیر نشست: لیلا اردبیلی</b></p> <p><b>سالن حافظ - پخش برخط: <a href="https://www.skyroom.online/ch/iranasca/hamayesh">https://www.skyroom.online/ch/iranasca/hamayesh</a></b></p>	
<p>- روح‌الله نصرتی: انسان‌شناسی به مثابه پاسخ، ضرورت تامل در مسائل معاصر و مسئولیت انسان‌شناسان</p> <p>- علی آخرتی: علم و عمل انسان‌شناس متعهد، از بازپسگیری/ بازتعریف علم تا پرداخت مسئولانه به مسائل</p> <p>- هادی آقاچانزاده: انسان‌شناسی ایران و مساله دیگری‌بودگی</p> <p>- پرسش و پاسخ</p>	<p>۱۴:۰۰ - ۱۵:۴۵</p> <p><b>نشست‌های موازی</b></p>

<p>نشست انجمن هنرهای تجسمی ایران - زیبایی شناسی، ذائقه هنری و توسعه پایدار؛ گفتارهایی در مسئولیت اجتماعی هنرهای تجسمی مدیر نشست: زهرا حسین نژاد سالن خیام - پخش برخط: <a href="https://www.skyroom.online/ch/iranasca/office">https://www.skyroom.online/ch/iranasca/office</a></p>	
<p>- آرش حیدری: زیبایی شناسی و مصرف؛ گفتاری درباره نسبت حیات اجتماعی و زیبایی - فواد نجم‌الدین: نهادهای اجتماعی و ذائقه هنری؛ گفتاری درباره بازار تجسمی ایران - زهرا حسین نژاد: توسعه پایدار؛ گفتاری در موانع و راهکارهای بستر هنرهای تجسمی - پرسش و پاسخ</p>	
<p>نشست انجمن کتابخانه‌های عمومی ایران - اطلاعات و شمول اجتماعی مدیر نشست: منصور کوهی رستمی این نشست فقط به صورت برخط برگزار می‌شود آدرس پخش برخط: <a href="https://www.skyroom.online/ch/researchpl/ipla">https://www.skyroom.online/ch/researchpl/ipla</a></p>	
<p>- سجاد محمدیان: دسترسی آزاد یا دسترسی برابر به اطلاعات - علی عربی: فرهنگ فولکلور و نهاد کتابخانه‌های عمومی؛ نگاه کیفی به تجربه زیسته اعضا در استان خوزستان - لفته منصوری: دانش کوچرو - علی عظیمی: اطلاعات هرز در نابسندگی شمول اجتماعی - پرسش و پاسخ</p>	
<p>نشست گروه آینده پژوهی اجتماعی و فرهنگی از انجمن جامعه‌شناسی ایران آینده مسئولیت پذیری اجتماعی در عصر هوش مصنوعی مدیر نشست: عذرا مرادی سالن حافظ - پخش برخط: <a href="https://www.skyroom.online/ch/iranasca/hamayesh">https://www.skyroom.online/ch/iranasca/hamayesh</a></p>	
<p>- داود ضامنی: مسئولیت اجتماعی علوم فرهنگی در شرایط پرتلاطم آینده - مهدی مطهرنیا: آینده مسئولیت پذیری اجتماعی در عصر هوش مصنوعی - بهناز پورخداداد: مسئولیت پذیری محیط زیستی و شهرهای آینده - پرسش و پاسخ</p>	۱۶-۴۵:۱۷
<p>نشست انجمن رفاه اجتماعی ایران - مسئولیت اجتماعی علم از منظر رفاه اجتماعی مدیر نشست: رضا صفری شالی سالن خیام - پخش برخط: <a href="https://www.skyroom.online/ch/iranasca/office">https://www.skyroom.online/ch/iranasca/office</a></p>	

<p>- کرم حبیب‌پور: مسئولیت اجتماعی عالم سیاست‌مدار          - ابودر قاسمی‌نژاد: رفاه اجتماعی به مثابه گفتمانی حق‌مدار و اخلاقی          - سید حسن موسوی چلک: مسئولیت اجتماعی علم در حوزه حمایت اجتماعی          - رضا صفری شالی: سیاست‌گذاری اجتماعی مردم‌مدار و تحقق رفاه اجتماعی</p>	
<p>نشست اختتامیه - مدیرنشست: سیدحسین سراج زاده          سالن حافظ - پخش برخط: <a href="https://www.skyroom.online/ch/iranca/hamayesh">https://www.skyroom.online/ch/iranca/hamayesh</a></p>	
<p>- سارا شریعتی، هیات علمی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تهران: پرسش از مسئولیت علم یا مسئولیت دانشگاه؟          - محمد فاضلی، جامعه‌شناس حوزه عمومی: علوم اجتماعی؛ درک پیچیدگی و تخیل جور دیگر          - داریوش رحمانیان، دانشیار گروه تاریخ دانشگاه تهران: دانشگاه و روایت شکست          - پرسش و پاسخ</p>	<p>۱۸ - ۲۰</p>

آدرس محل برگزاری همایش: خیابان استاد نجات‌الهی (ویلا)، بوستان ورشو، خانه اندیشمندان علوم انسانی



## فهرست مطالب

۱	پیش‌گفتار
۴	علم و عمل انسان‌شناس متعهد؛ از بازپس‌گیری/بازتعریف علم تا پرداخت مسئولانه به مسائل: علی آخرتی
۵	انسان‌شناسی ایران و مسأله‌ی «دیگری‌بودگی»: هادی آقاجانزاده
۶	مسئولیت اجتماعی، علم و مددکاری اجتماعی با تاکید بر کودکان: رقیه بهاری
۸	طریق معرفت؛ تنویر حقیقت و تقلیل مشقت: فرهاد بیانی
۹	مسئولیت‌پذیری محیط زیستی و شهرهای آینده: بهناز پورخداداد
۱۰	جمعیت‌شناسی گروه‌های آسیب‌پذیر و مسئولیت اجتماعی: فاطمه ترابی
۱۱	مسئولیت اجتماعی انجمن‌های علمی در گسترش همگرایی منطقه‌ای: ماندانا تیشه یار
۱۲	مسئولیت اجتماعی عالم سیاست اجتماعی: کرم حبیب‌پور گنابی
۱۳	توسعه پایدار؛ گفتاری در موانع و راهکارهای بستر هنرهای تجسمی: زهرا حسین نژاد
	پزشکی‌شدن جمعیت و بی‌مسئولیتی اجتماعی: رویارویی تاریخی جامعه‌ی پزشکی و جمعیت‌شناسان در ایران:
۱۴	حاتم حسینی
۱۵	زیبایی‌شناسی و مصرف: گفتاری درباره‌ی نسبت حیات اجتماعی و زیبایی: آرش حیدری
۱۶	ارتباطات، اخلاق حرفه‌ای و اخلاق نهادی: هادی خانیکی
۱۷	امتناع نسبی مسئولیت‌مندی علم در ایران: اسمعیل خلیلی
۱۸	نقدی بر مسئولیت اجتماعی علم و دانشگاه: غلامرضا ذاکر صالحی
۲۰	ارتباطات؛ میانجی‌گری و مفاهیم اجتماعی: علی ربیعی
۲۱	دانشگاه و روایت شکست: داریوش رحمانیان
۲۲	به سوی یک جامعه‌شناسی گفتگویی: ساری حنفی
۲۴	مسئولیت اجتماعی، علم و مددکاری اجتماعی با تاکید بر حوزه بهداشت و درمان: دکتر محمد سبزی خوشنامی
۲۷	مسئولیت عالمان اجتماعی در شرایط دشوار: سیدحسین سراج زاده
	مسئولیت اجتماعی صنعت گردشگری در توانبخشی اجتماعی افراد دارای معلولیت از منظر مددکاری اجتماعی:
۲۸	مهدی سروی همپا
۲۹	پرسش از مسئولیت علم یا مسئولیت دانشگاه؟: سارا شریعتی
۳۰	جمعیت‌شناسی انتقادی و مسئولیت اجتماعی علم: رسول صادقی
۳۱	سیاست‌گذاری اجتماعی مردم‌دار و تحقق رفاه اجتماعی: دکتر رضا صفری شالی
۳۲	مسئولیت اجتماعی علوم فرهنگی در شرایط پرتلاطم آینده: دکتر داود ضامنی
۳۳	فرهنگ فولکلور و نهاد کتابخانه‌های عمومی: نگاه کیفی به تجربه زیسته اعضای در استان خوزستان: علی عربی
۳۴	اطلاعات هرز در نابسندگی شمول اجتماعی: علی عظیمی
۳۵	علوم اجتماعی: درک پیچیدگی و تخیل جور دیگر: محمد فاضلی
۳۷	رفاه اجتماعی به مثابه گفتمانی حق-مقدار و اخلاقی: ابودر قاسمی نژاد
۳۸	عرصه پنجم؛ کنکاشی در مسائل و چالش‌های نوین اخلاقی: عباس قنبری باغستان
۳۹	معرفی نشست اطلاعات و شمول اجتماعی: منصور کوهی رستمی
۴۰	همتای گمشده علم: داریوش محجوبی
۴۱	دسترس آزاد یا دسترسی برابر به اطلاعات: سجاد محمدیان
۴۲	آینده مسئولیت‌پذیری اجتماعی در عصر هوش مصنوعی: مهدی مطهرنیا

- ۴۳ ..... مسئولیت اجتماعی در حوزه اعتیاد: امیر مغنی باشی منصوریه
- ۴۴ ..... مسئولیت اجتماعی دانشگاه: دکتر رضا منصوری
- ۴۵ ..... دانش کوچرو: لفته منصوری
- ۴۶ ..... مسوولیت اجتماعی علم در حوزه مددکاری اجتماعی: سید حسن موسوی چلک
- ۴۹ ..... مسوولیت اجتماعی علم در حوزه حمایت اجتماعی: سید حسن موسوی چلک
- ۵۱ ..... مسئولیت اجتماعی جمعیت شناسان در تبیین تحولات جمعیتی معاصر: محمد میرزایی
- ۵۲ ..... نهادهای اجتماعی و ذائقه هنری؛ گفتاری درباره بازار تجسمی ایران: فواد نجم الدین
- ۵۳ ..... انسان شناسی به مثابه پاسخ: ضرورت تامل در مسایل معاصر و مسئولیت انسان شناسان: روح اله نصرتی
- ۵۴ ..... مسوولیت اجتماعی و مددکاری اجتماعی در جامعه کار و تولید: دکتر مجید هوشمند
- ..... ابزارها و ظرفیت های مددکاران اجتماعی برای تحقق مفهوم مسئولیت اجتماعی در جوامع حاشیه‌ای:
- ۵۷ ..... عباسعلی یزدانی

## پیش‌گفتار

### به نام خداوند جان و خرد

در آغاز سخن و ارائه گزارش برگزاری اولین همایش اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران با عنوان "مسئولیت اجتماعی علم و نقش انجمن‌های علمی" لازم است به اختصار این اتحادیه و روند تاسیس آن معرفی شود. در نتیجه این سخن شامل دو بخش است: معرفی اتحادیه و گزارش برگزاری همایش.

### ۱. معرفی اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران

انجمن‌های علمی به عنوان سازمان‌های مردم‌نهاد علمی، نقش مهمی در شکل‌گیری اجتماع علمی و ترویج علم و تاثیرگذاری اجتماعی از طریق کنش‌گری در حوزه سیاست‌گذاری و حوزه عمومی دارند. در عین حال همکاری‌های بین رشته‌ای همواره با اهمیت بوده به خصوص در علوم اجتماعی که از بنیان‌های مشترک نظری و روش‌شناسانه و مسئولیت‌های اجتماعی مشترک برخوردارند. بر همین مبنا انجمن جامعه‌شناسی ایران و سایر انجمن‌های علوم اجتماعی در فعالیتهای علمی و انجمنی خود به همکاری با سایر انجمن‌ها اهمیت می‌داده و بسیاری از فعالیتهای این انجمن‌ها از اواخر دهه ۸۰ شمسی تا به امروز با همکاری و حمایت سایر انجمن‌های علوم اجتماعی انجام شده است.<sup>۱</sup>

در راستای تقویت همکاری‌های بین انجمن‌ها و به منظور هم‌افزایی و افزایش اثربخشی علمی و اجتماعی، پیشنهاد تاسیس اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران در سال ۱۳۹۹ در جلسه هیات مدیره انجمن جامعه‌شناسی ایران مطرح و با آن موافقت شد. از آنجا که بر اساس آیین‌نامه‌های وزارت علوم، برای تاسیس اتحادیه لازم است حداقل ۱۰ انجمن مشارکت داشته باشند، انجمن جامعه‌شناسی ایران طی نامه‌ای از سایر انجمن‌های علوم اجتماعی دعوت کرد تا در تاسیس اتحادیه مشارکت کنند. ۱۲ انجمن برای تاسیس اعلام آمادگی کردند که عبارت بودند از: انجمن انسان‌شناسی ایران، انجمن ایرانی اخلاق در علم و فناوری، انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، انجمن ترویج علم ایران، انجمن جامعه‌شناسی ایران، انجمن جمعیت‌شناسی ایران، انجمن علمی تعاون ایران، انجمن علمی توسعه روستایی ایران، انجمن علمی رفاه اجتماعی ایران، انجمن علمی مطالعات صلح ایران، انجمن مددکاران اجتماعی ایران و جمعیت علمی پیشگیری از خودکشی.

نمایندگان این انجمن‌ها<sup>۲</sup> به عنوان هیات موسس فرم درخواست تاسیس اتحادیه را در دی ماه ۱۳۹۹ به کمیسیون انجمن‌های علمی وزارت علوم ارائه کردند. کمیسیون انجمن‌های علمی نیز در تاریخ ۶/۵/۱۴۰۰ موافقت خود را با تشکیل این اتحادیه اعلام کرد. در پی آن، اساسنامه تیپ تشکیل اتحادیه‌های انجمن‌های وزارت علوم در جلسه مجازی مورخ ۲۵/۵/۱۴۰۰ بررسی و جرح و تعدیل شد و نهایتاً با ارائه به وزارت علوم، در مهر ماه ۱۴۰۰ توسط

۱. برای مثال، برگزاری همایش‌های ملی و ادواری "پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی در جامعه ایران" و "کنکاش‌های نظری و مفهومی درباره جامعه ایران" و همچنین صدور بیانیه‌هایی درباره مسائل جامعه ایران، تدوین سند راهنمای پیشگیری و مقابله با آزار جنسی در محیط‌های علمی و تشکیل کمیته صنفی حقوقی نمونه‌هایی از این همکاری هاست (برای اطلاعات بیشتر به رجوع شود به سایت انجمن جامعه‌شناسی ایران <http://isa.org.ir>).

۲. سید حسین سراج زاده (نماینده هیات موسس)، مهرداد عربستانی، هادی خانیکی، محمد جلال عباسی شوازی، رضا صفری شالی، مصطفی معین، مجتبی مقصودی، سید حسن موسوی چلک، اکرم قدیمی، علیقلی حیدری، عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری، محسن رضائیان و یونس اکبری

کمیسیون انجمن‌های علمی وزارت علوم پذیرفته شد. در ادامه، در جلسه ۸ / ۸ / ۱۴۰۰ هیات موسس، مقرر شد فراخوان عضوگیری از طریق شورای انجمن‌های علمی ایران و کمیسیون انجمن‌های علمی وزارت علوم اطلاع رسانی شود. بر اساس این فراخوان و اعلام آمادگی ۱۶ انجمن، در تاریخ ۲۵ آذر ۱۴۰۲ مجمع عمومی و انتخابات هیات مدیره اتحادیه با حضور نمایندگان ۱۴ انجمن از ۱۶ انجمن عضو و نماینده کمیسیون انجمن‌های علمی وزارت علوم برگزار شد<sup>۱</sup> و اعضای هیات مدیره انتخاب شدند<sup>۲</sup>.

مستندات مربوط به انتخابات در همان تاریخ به صورت رسمی به کمیسیون انجمن‌های علمی وزارت علوم ارسال شده است، با وجود این، علی‌رغم پی‌گیری‌ها و نامه‌نگاری‌ها با مقامات وزارت علوم، مراحل رسمی بعدی برای معرفی به اداره ثبت شرکت‌ها توسط وزارتخانه انجام نشده است. این تعلل نشانه آن است که گویا در حال حاضر وزارت علوم سیاست حمایتی روشنی برای تقویت انجمن‌های علمی ندارد؛ و بر اساس برخی شواهد، متأسفانه با نگاهی محدود، غیرکارشناسانه، و نا آشنا با اقتضات توسعه علمی کشور، سیاست اعمال محدودیت بر انجمن‌های علمی و حرفه‌ای را دنبال می‌کند. سیاستی که بی‌تردید برای توسعه علمی و بهرمندی جامعه و نظام حکمرانی از ظرفیت‌های علمی کشور بسیار زیانبار است.

با وجود این، هیات مدیره با شکیبایی و با حمایت انجمن‌های عضو به فعالیت خود ادامه داده و امیدوار است بقیه فرایند قانونی تاسیس و رسمیت‌یابی اتحادیه هم طی شده و به سرانجام برسد.

## ۲. گزارش برگزاری همایش

در جلسات هیات مدیره که بعد از برگزاری انتخابات تشکیل می‌شد، مصوب شد اتحادیه همایش سالانه‌ای با همکاری انجمن‌های عضو برگزار کند. نظر به اینکه نزدیک به یک دهه است اهل علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی به مناسبت زادروز شادروان دکتر غلامحسین صدیقی همه ساله در نیمه آذر ماه نشست‌ها و همایش‌هایی با عنوان روز علوم اجتماعی برگزار می‌کنند، مقرر شد همایش اتحادیه هم در همین زمان برگزار شود. در ارتباط با موضوع همایش، نظر به اینکه در شرایطی بسر می‌بریم که مسئله نقش علوم اجتماعی در حل مشکلات و بحران‌های اجتماعی و ساختن جامعه‌ای مناسب‌تر برای زندگی مردم و کاهش آلام و دردهایشان، و نیز نقشی که در توسعه همه‌جانبه و

۱. انجمن‌های عضو اتحادیه عبارتند از: انجمن انسان‌شناسی ایران، انجمن ایرانی اخلاق در علم و فناوری، انجمن ایرانی تاریخ، انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، انجمن ترویج علم ایران، انجمن جامعه‌شناسی ایران، انجمن جمعیت‌شناسی، انجمن علمی ارتقای کتابخانه‌های عمومی ایران، انجمن علمی تعاون ایران، انجمن علمی توسعه روستایی ایران، انجمن علمی رفاه اجتماعی ایران، انجمن علمی مطالعات صلح ایران، انجمن علمی هنرهای تجسمی ایران، انجمن علوم سیاسی ایران، انجمن مددکاران اجتماعی ایران، و جمعیت علمی پیشگیری از خودکشی.

۲. اعضای اصلی منتخب: سیدحسین سراج زاده (انجمن جامعه‌شناسی ایران)، عبدالامیر نبوی (انجمن مطالعات صلح ایران)، علی ربیعی (انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات)، رضا صفری شالی (انجمن رفاه اجتماعی ایران)، نجفقلی حبیبی (انجمن اخلاق در علم و فناوری)؛ اعضای علی‌البدل: جلال‌الدین رفیع‌فر (انجمن انسان‌شناسی ایران)، جوادمحمد قلی‌نیا (انجمن علمی تعاون ایران)؛ بازرسان: اسمعیل خلیلی-بازرس اصلی (انجمن جامعه‌شناسی ایران)، زهرا حسین‌نژاد - بازرس علی‌البدل (انجمن علمی هنرهای تجسمی ایران). برای اطلاع بیشتر رجوع شود به [B2n.ir/b61441](http://B2n.ir/b61441). همچنین در اولین جلسه هیات مدیره، مسئولیت‌های هیات مدیره به این شرح مشخص شد: سیدحسین سراج زاده، رئیس، عبدالامیر نبوی - نایب رئیس، علی ربیعی، خزانه‌دار.

پایدار جامعه ایران می‌تواند ایفا کنند، به یک مسئله مهم و مجادله آمیز تبدیل شده است، قرار شد موضوع اولین همایش "مسئولیت اجتماعی علم و نقش انجمن‌های علمی" باشد.

از آنجا که اتحادیه متشکل از انجمن‌ها است و عضو حقیقی ندارد، همایش با دعوت از انجمن‌های عضو برای مدیریت و برگزاری نشست‌ها و به صورت غیرمتمرکز سازماندهی شد. به این ترتیب با همکاری هشت انجمن (انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی، جمعیت‌شناسی، رفاه اجتماعی، کتابخانه‌های عمومی، مددکاران اجتماعی، مطالعات فرهنگی و ارتباطات، هنرهای تجسمی ایران) که به فراخوان مشارکت در برگزاری همایش پاسخ مثبت دادند، نه نشست تدارک دیده شده که موضوع آن‌ها و اسامی سخنرانان در برنامه همایش ملاحظه می‌شوند. نشست‌های افتتاحیه و اختتامیه را هیات مدیره اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران سازماندهی کرده است، در این یازده نشست ۴۳ سخنرانی ارائه خواهد شد که چکیده آنها در این کتاب در دسترس است.

قرار بود همایش در روزهای ۱۵ و ۱۶ آذر امسال همزمان با روز و هفته علوم اجتماعی برگزار شود و پوستر و برنامه سخنرانی‌ها هم منتشر شد. متأسفانه در آن روزها هوای شهر تهران به شدت آلوده بود و به خاطر مسئولیت اخلاقی نسبت به سلامت سخنرانان، مخاطبان و شهروندان برگزاری آن به تعویق افتاد.

بر خود فرض می‌دانم از طرف هیات مدیره اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران، از همه کسانی که در برگزاری این همایش مشارکت داشته‌اند صمیمانه سپاس‌گزاری کنم. از رئیس‌ان و مدیران محترم نشست‌های انجمن‌های همکار، سخنرانان ارجمند که دعوت انجمن‌ها و اتحادیه را پذیرفتند، اعضای محترم کمیته اجرایی و به خصوص دبیر اجرایی ارجمند، مدیران گران‌قدر خانه اندیشمندان که اهتمام آنان برگزاری این همایش را ممکن ساخت، و نام آنان در صفحه شناسنامه و برنامه آمده است، بسیار قدردانی و تشکر می‌شود.

امید است با تداوم فعالیت اتحادیه، این همایش آغازی باشد بر همکاری‌های علمی و کنشگری‌های اجتماعی بین انجمن‌های علوم اجتماعی؛ و اجتماع علمی و جامعه ایران از این همکاری‌ها بهرمند شود.

سیدحسین سراج‌زاده

رئیس اتحادیه انجمن‌های علوم اجتماعی ایران و دبیر علمی همایش

## علم و عمل انسان‌شناس متعهد؛ از بازپسگیری/بازتعریف علم تا پرداخت مسئولانه به مسائل

### علی آخرتی<sup>1</sup>

در این مطلب کوتاه بر آنم تا با تدقیق در عنوان این نشست دو روزه دوراهی‌هایی که ممکن است در گشودن تصویری در خصوص چیستی علمی مسئولانه مفید واقع شوند را به بحث بگذارم. در این راستا انسان‌شناسی به عنوان رشته‌ای که با ادعای ارتباط نزدیک با گروه‌های مختلف انسانی و حوزه‌های فرهنگی متفاوت، در پی دستیابی و ارائه درکی عمیق از آنان است می‌تواند به چیستی یک انسان‌شناسی مسئولانه و چگونگی عملکرد انسان‌شناس متعهد و مسئول بیندیشد. از دل این خوداندیشی و در پی تامل بر معضله‌های موجود در این مسیر با گذر از تعاریفی پذیرفته شده یا عمومیت یافته از ماهیت علم و انسان‌شناسی، حوزه فعالیت انسان‌شناسی و رویکردها و مسئولیتش در قبال جهان فرهنگی و اجتماعی انسان‌شناس، میتوان به بدیلی متعهد و عمل‌گرا دست یافت. بدیلی که در دوگانه «بیطرفی علمی» و «تعهد و طرفداری» جانب دومی را بگیرد، آن هم با این باور که اولی نه یک ارزش قابل پذیرش که عین نقض بی‌طرفی اما با ایستادن در کنار اصحاب قدرت و دست در دست کسانی است که سکوت و نادیدن و ناگفتن انسان‌شناس راه حفظ جایگاه قدرتشان را هموار می‌کند. علم بدون توجه به ارزش‌های انسانی خاص می‌تواند فاجعه بیافریند و انسان‌شناسی بی در نظر گرفتن آن ارزش‌های انسانی بی معنی خواهد بود.

**واژگان کلیدی:** علم انسان‌شناسی، مسئولیت اجتماعی، بی‌طرفی علمی، تعهد علمی.

---

1. پژوهشگر و دانشجوی دکتری انسان‌شناسی دانشگاه تهران، Ali.akheraty@gmail.com

## انسان‌شناسی ایران و مسأله‌ی «دیگری‌بودگی»

### هادی آقاجانزاده<sup>۱</sup>

شیوه‌های کسب دانش در بسترهای فرهنگی و اجتماعی متفاوت، از بدو امر چالشی جدی برای انسان‌شناسی بوده است. نگاهی به پیشینه‌ی کوشش‌های انسان‌شناختی از مالینوفسکی تا گیرتز نشان می‌دهد که گویی ناخرسندی‌ای رفع‌ناشدنی برای انسان‌شناسان در میدان تحقیق وجود داشته است؛ اینکه امور آنطور که باید در نسبت با «دیگری» موضوع مطالعه خوب پیش نمی‌رود. گرچه از دهه‌ی ۱۹۷۰ بدین سوی آگاهی فراگیری نسبت به این مشکل به وجود آمده است، و به ویژه مردم‌نگارانی که در موقعیت‌های پسااستعماری یا در جوامعی که تاریخ طولانی خشونت و سرکوب سیاسی، فرهنگی و قومی را از سر گذرانده‌اند، کار کرده‌اند، با این مشکل بیش از دیگران روبرو شده و در مواقعی کوشیده‌اند همین چالش را به موضوع مطالعه‌ی انسان‌شناختی بدل کنند، اما در ایران، انسان‌شناسی به ندرت سراغ چنین تأملاتی رفته است. به تعبیر دیگر، به ندرت در زمینه‌ی مشخص ایران، شاهد تأملات Meta-Anthropological درباره نسبت‌های انسان‌شناسان با موقعیت‌مندی خود و با «دیگری»‌هایشان در میدان تحقیق بوده‌ایم. در این ارائه خواهیم کوشید با نگاهی به وضعیت کنونی انسان‌شناسی در ایران، این پرسش را از منظر انسان‌شناسی پدیدارشناختی به بحث بگذارم که Self-Reflexivity انسان‌شناس در بازنمایی‌های مردم‌نگارانه‌ای که از میدان تحقیقش به دست می‌دهد کجاست؟ اصولاً انسان‌شناسان ایرانی قائل به چنین تأملی درباره نسبت‌های خود با «دیگری» هستند؟ با «دیگری‌بودگی» در جریان تحقیق چگونه روبرو می‌شوند؟ چه شیوه‌هایی برای حل و فصل صوری این چالش دارند؟ و مواجهه‌ی رادیکال با این چالش چگونه می‌تواند خود انسان‌شناس و سوژگی او را به میان آورد؟ و اگر چنین اتفاقی رخ دهد، سیاست دانش انسان‌شناختی در ایران چه تغییراتی خواهد کرد؟

**واژگان کلیدی:** دیگری، دیگری‌سازی، همدلی، انسان‌شناسی پدیدارشناختی، خودتأملی.

<sup>۱</sup> . دانشجوی دکتری انسان‌شناسی دانشگاه تهران، Hadi.aghajanzadeh@gmail.com

## مسئولیت اجتماعی، علم و مددکاری اجتماعی با تاکید بر کودکان

### رقیه بهاری<sup>۱</sup>

در طول دوره‌های گوناگون رشد و تکامل انسان؛ دوران کودکی از منظر اندیشمندان علوم زیستی و انسانی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است به طوری که این دوره را یکی از حیاتی‌ترین دوران زندگی بشر دانسته‌اند و رشته‌های گوناگون حوزه‌های علوم انسانی و تجربی بنا به ماهیت خود هر یک به گونه‌ای به تعریف و تحلیل ویژگی‌ها و نیازهای این گروه پرداخته‌اند. در این خصوص ردپای حرفه مددکاری اجتماعی و فعالان آن بسیار حائز اهمیت است. حرفه‌ای که همواره دغدغه انسان و مسایلش برایش پررنگ بوده و سعی نموده است تا با خلق مفاهیم اساسی و به کار بردن آنها در کاهش آلام انسانی و معضلات اجتماعی گام‌های موثری بردارد. مفاهیمی چون مسئولیت اجتماعی؛ که شامل تکالیفی در برابر خود و دیگری است؛ تکالیفی در ارتباط انسان به عنوان جزئی از آفرینش و انسان در ارتباط با کل هستی و محیط پیرامون، تکالیفی که با تعهد به انجام صحیح آن می‌توان به جامعه‌ای سالم با کمترین میزان آسیب‌های اجتماعی دست یافت و به سوی توسعه پایدار گام برداشت. این تکالیف محقق نخواهند شد مگر با نگاهی علمی و اخلاقی، نگاهی سرشار از دانایی و عاری از هر نوع تعصب و جهل.

همچنین در این راستا حرفه مددکاری اجتماعی سعی بر آن داشته است تا نگاهی وسیع‌تر به کودکان و نیازهایشان داشته باشد؛ چون کودکان بخش موثری از بدنه یک جامعه را تشکیل می‌دهند بخشی که قرار است فردای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جوامع را با اندیشه‌های بارور شده خود بسازند.

بنابراین هر چه نگاه امروزمان به این گروه از اعضا جامعه تیزبینانه‌تر و واقع‌بینانه‌تر باشد آینده‌ای پربارتر و درخشان‌تر پیش رو خواهیم داشت و عکس آن، هر نوع اهمال‌کاری و سلب مسئولیت در برابر نیازها و ضرورت‌هایشان، از آنها افرادی سهل‌انگار و بی‌مسئولیت تولید خواهد کرد؛ افرادی که در برابر مشکلات و ناملازمات، توان پیدا کردن راه حل‌های درست و منطقی را نخواهند داشت و چرخه‌ای معیوب را به گردش خواهند آورد که هزینه‌های هنگفت و جبران‌ناپذیری را به کل جامعه تحمیل خواهند کرد. چنانکه در ادبیات غنی خود نیز بازتاب رفتاری انسان در برابر سایرین به خوبی به زبان شعر درآمده است، آنجا که شاعر بلندآوازه مان مولانا جلال‌الدین بلخی ملقب به مولوی می‌گوید:

این جهان کوه است و فعل ما ندا / سوی ما آید نداها را صدا

بنابراین ضرورت توجه به کودکان و نیازهایشان چه به صورت علمی و چه حرفه‌ای ایجاب نموده است تا متخصصین به دور از روش‌های غیر حرفه‌ای و آماتوری با کمک روش‌های علمی به رفع هر چه بهتر نیازهای این گروه مهم همت گمارند و با تکیه بر رویکردهای علمی، مسئولیت حرفه‌ای خود را ایفا نمایند. علم؛ همان چراغی که قدم به زندگی بشرنهاد تا انسان دست از خرافه‌ها بردارد، تا بتواند امر اجتماعی را مشاهده کند، تجربه کند،

<sup>۱</sup> . عضو انجمن مددکاران اجتماعی ایران و مدرس دانشگاه، r.bahari2010@gmail.com



آزمایش کند و آزمایش‌ها را تکرار کند تا بتواند فرض‌های علمی خود را محک بزند و نتیجه‌گیری کند تا ازدل نتیجه‌ها به شناخت برسد و با شناخت حاصل شده برای حل آنچه که باید، دست به اقدام اجتماعی بزند. این امر بدون پرورش مسئولیت‌پذیری و توجه به آن محقق نخواهد شد. پس می‌توان چنین پنداشت که علم چون حاصل دانش و تخصص به همراه هم است با عنصر مسئولیت‌پذیری رنگی اخلاقی به خود خواهد گرفت و با تلاش حرفه‌ای فعالان حوزه مددکاری اجتماعی و سایر حرفه‌های انسان‌دوستانه، دیگر جامعه‌ای را نخواهیم دید که هوش اخلاقی در آن زیر سوال رفته باشد یا عالم‌نمایی را شاهد باشیم که به جای درمان زخم‌ها، دردها را برای جوامع رقم زده‌اند. اگر چنین رویکردی علمی همراه با مسئولیت‌پذیری در روند رشد جوامع به خصوص کودکان مورد توجه قرار گیرد می‌توان انتظار جامعه‌ای شایسته‌مقام انسانی را پیش‌بینی نمود. با امید به آن روز.

**واژگان کلیدی:** مسوولیت اجتماعی، مددکاری اجتماعی، کودکان، علوم اجتماعی، اقدام اجتماعی

## طریق معرفت؛ تنویر حقیقت و تقلیل مشقت

### فرهاد بیانی<sup>۱</sup>

مسئولیت اجتماعی مفهومی پیچیده و چندبعدی است که توافق زیادی در باب ماهیت و چیستی آن وجود ندارد. اما می‌توان یک تعریف نسبتاً روشن و موجز به این شرح ارائه کرد: «مسئولیت اجتماعی عبارت است از آگاهی از تأثیرات اجتماعی هر عمل معین». اهمیت این مفهوم وقتی در ارتباط با علم مطرح شود، چند برابر می‌شود. رعایت مسئولیت پذیری در ایران در مقایسه با سایر کشورها، به ویژه جوامع صنعتی، در وضعیت مناسبی قرار ندارد. دانشگاه‌ها و مراکز علمی به عنوان فربه‌ترین و محوری‌ترین بستر صورت‌بندی، آموزش و ترویج علم در کانون این مقاله نیز قرار دارند. تأکید بر مسئولیت اجتماعی اخلاق محور در میان داده‌های برآمده از اسناد استراتژیک دانشگاه‌های برتر خارجی در اولویت قرار دارد و بیشتر این دانشگاه بر مسئولیت‌های اجتماعی خود با محوریت ارزش‌های اخلاقی تأکید ویژه دارند و آنها را جزو برنامه‌های اساسی خود قرار داده‌اند. با این حال، دانشگاه‌های داخلی در این ارتباط در وضعیت مناسبی قرار ندارند. بنابراین، هدف این مقاله تقریر و تبیین مسئولیت‌های اجتماعی است که بر عهده علم، به ویژه علوم اجتماعی، و دانشگاه است. روش تحقیق از نوع کتابخانه‌ای است. تنویر حقیقت، تقلیل مشقت، تربیت نیروی انسانی اخلاق مدار، اندیشه ورزی و تفکر انتقادی، تربیت کنشگران مسئول و ریاضت در زیست علمی از مهمترین مسئولیت‌های اجتماعی است که بر عهده علوم اجتماعی است.

**واژگان کلیدی:** علوم اجتماعی، مسئولیت اجتماعی، اخلاق، تنویر حقیقت، تقلیل مشقت

---

<sup>۱</sup>. استادیار جامعه‌شناسی، گروه علم و فناوری، پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی. f.bayani@iscs.ac

## مسئولیت‌پذیری محیط زیستی و شهرهای آینده

### بهناز پورخداداد<sup>۱</sup>

رشد جمعیت شهرنشین در عصر حاضر در بسیاری از شهرهای دنیا بخصوص در شهرهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته باعث بروز نابسامانی و آشفتگی در زندگی شهروندان شده است و در واقع صنعتی شدن شهرها و افزایش جمعیت شهری، رشد عمودی و افقی شهرها، فاصله گرفتن از معیارهای زیست پذیری محیط زیستی شهرها را سبب شده است. در این میان نقش دولت‌ها و مردم با تکیه بر شاخص‌های مسئولیت‌پذیری عمومی و فردی در حوزه محیط زیست می‌تواند در بازگشت آرامش گم‌شده‌ی شهرها موثر افتد. در این سمینار به بررسی شاخص‌های مسئولیت‌پذیری محیط زیستی شهروندان و دولت با توجه به ویژگی شهرهای آینده پرداخته می‌شود.

---

<sup>۱</sup> . دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و مدرس دانشگاه.

## جمعیت‌شناسی گروه‌های آسیب‌پذیر و مسئولیت اجتماعی

### فاطمه ترابی<sup>۱</sup>

اگرچه گروه‌های آسیب‌پذیری چون کودکان، سالمندان، افراد دارای معلولیت، افراد مبتلا به بیماری‌های مزمن و زنان سرپرست خانوار از نظر عدالت اجتماعی با سایر گروه‌ها برابر هستند، اما بیش از آنان دچار آسیب می‌شوند. راه حل کلیدی برای حمایت موثر از گروه‌های آسیب‌پذیر، توانمندسازی این گروه‌ها است زیرا به آنان کمک می‌کند تا نقاط قوت خود را بشناسند و به طور مستقل پیشرفت کنند. برای محافظت از گروه‌های آسیب‌پذیر در مواجهه با خطرات و بحران‌های مختلف، در نظر گرفتن سطوح مختلف آسیب‌پذیری مهم است. استفاده از دیدگاه تلاقی و رویکردی چندبعدی نسبت به آسیب‌پذیری می‌تواند درک بهتری از وضعیت گروه‌های آسیب‌پذیر ایجاد کند و برنامه‌ریزی دقیق‌تر برای مدیریت آسیب‌پذیری را امکان‌پذیر کند. به منظور شناخت جامع این گروه‌ها و درک بهتر علل آسیب‌پذیری و بسترهای شکل‌گیری آن، پیشنهاد می‌شود آسیب‌پذیری خود ادراک شده و رویکرد تلاقی در پژوهش‌های آینده مورد توجه قرار گیرند.

**واژگان کلیدی:** گروه‌های آسیب‌پذیر، زنان سرپرست خانوار، رویکرد تلاقی، جمعیت‌شناسی، مسئولیت اجتماعی.

---

<sup>۱</sup> . دانشیار جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، fatemeh\_torabi@ut.ac.ir

## مسئولیت اجتماعی انجمن‌های علمی در گسترش همگرایی منطقه‌ای

### ماندانا تیشه یار<sup>۱</sup>

جهان امروز، با پشت سر گذاشتن قطب بندی‌های سیاسی و ایدئولوژیک، شاهد شکل‌گیری نظمی نوین در قالب جهان - منطقه گرایی است. در این الگوی تازه، اصطلاحات بسیاری در مطالعات اجتماعی مانند کشور، مرز، میهن، منطقه، هویت، قدرت، جامعه و غیره دچار تحول معنایی شده‌اند و نیاز به بازتعریف در جوامع گوناگون دارند. همچنین می‌توان دید که کارویژه نهادهای پیشین مانند دولت، دانشگاه، انجمن‌های مدنی و غیره نیز دچار تغییرات جدی شده‌اند و به مقتضای نیازهای روز، اهداف و برنامه‌های تازه‌ای را برای خود تعریف کرده‌اند.

نگارنده در سخنرانی خود خواهد کوشید تا در چهارچوب نظریه نومنطقه گرایی، به این بحث بپردازد که چگونه انجمن‌های علمی، به ویژه در حوزه علوم انسانی و اجتماعی، به عنوان نهادهای کارآمد در بساختن هویت‌های نوین، می‌توانند زمینه پیوند میان جوامع گوناگون را در عصر کنونی فراهم آورده و به شکل دهی به مناطقی تازه بر بنیان موضوعات و محورهای جدید دست بزنند.

واژگان کلیدی: انجمن‌های علمی، مسئولیت اجتماعی، همگرایی منطقه‌ای، جامعه مدنی منطقه‌ای

---

<sup>۱</sup> . عضو هیات علمی گروه مطالعات منطقه‌ای موسسه آموزش عالی بیمه اکو در دانشگاه علامه طباطبایی و رییس هیات مدیره انجمن علمی مطالعات

## مسئولیت اجتماعی عالم سیاست اجتماعی

### کرم حبیب‌پور کتابی<sup>۱</sup>

مقدمتاً بایستی اشاره کنم که در اینجا استفاده نگارنده از واژه علم برای سیاست اجتماعی، استفاده تحلیلی و صرفاً جهت اقامه مطلب است؛ کما اینکه الصاق واژه علم به آن و هر حوزه مطالعاتی بین‌رشته‌ای دیگری، محل گفتگو و تأملاتی دقیق است. به هر روی، از یک طرف مسئولیت اجتماعی در معنای موسع‌اش، به مفهوم اخلاقی بودن و توجه به ذینفعان و از طرف دیگر، هدف سیاست اجتماعی، بهبود حیات اجتماعی سوژه‌هاست. بنابراین، عالم سیاست اجتماعی در مقام فردی که این پوزیشن و موقعیت را در اختیار دارد، چندین مسئولیت اجتماعی مرتبط و بهم‌وابسته در بهبود این حیات دارد که به شکلی یکپارچه همدیگر را تقویت می‌کنند: (۱) انتقادی بودن. علم سیاست اجتماعی از بطن شرایط اجتماعی ناعادلانه برآمده است و ادعای اصلی‌اش، کمک به بازتوزیع است، بنابراین با رویکردهای پوزیتیویستی، امکان بهبود این شرایطی که وجودش را متحقق کرده، وجود ندارد. این علم بایستی انتقادی باشد و یک جامعه‌شناس سیاستی صرف به تعبیر بوراوی کارایی ندارد. (۲) روشنگری و رهابخشی سوژه‌ها. علم سیاست اجتماعی بخاطر رویکرد انتقادی‌اش، باید روشنگری و رهابخشی کند. (۳) کمک به سلطه بر زندگی. با وامداری از وبر، علم سیاست اجتماعی بایستی سوژه‌ها را بر زندگی‌شان مسلط کند (دموکراتیزاسیون زندگی) تا عاملیت سوژه‌ها معنا یابد. (۴) سیاست‌محوری. کاربردمحوری و پیگیری و رصدکردن تحقیقات، به مسئولیت اجتماعی یک عالم سیاست اجتماعی اشاره دارد. سیاست اجتماعی یک رشته نظری صرف نیست، بلکه کاربردی است و اساساً ارتباط آن با مفهوم سیاست‌گذاری، این مسئولیت کاربردی بودن را بیشتر می‌کند. بنابراین، سیاست اجتماعی یک دانش برای دانش نیست و خروجی و دستاورد این علم، بایستی بیش از رشته‌های نظری، به کار بهبود زندگی مردم و تغییر آن بیاید.

**واژگان کلیدی:** مسئولیت اجتماعی، سیاست اجتماعی، عالم سیاست اجتماعی، انتقادی بودن، عاملیت.

<sup>۱</sup> . دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی/khu.ac.ir/karamhabibpour

## توسعه پایدار؛ گفتاری در موانع و راهکارهای بستر هنرهای تجسمی

زهرا حسین نژاد<sup>۱</sup>

از آنجاییکه توسعه پایدار مفهومی است که به واسطه پیامدهای منفی زیست‌محیطی و اجتماعی ناشی از رویکردهای توسعه یک‌جانبه اقتصادی پس از انقلاب صنعتی و تغییر نگرش بشر به مفهوم رشد و پیشرفت پدید آمده‌است، در تحقیق پیش رو این مفهوم تلاش دارد که با نگاهی نو به توسعه، اشتباهات گذشته بشری را تکرار نکند و توسعه‌ای همه‌جانبه و متوازن را رقم بزند. در بستر اجتماع نیز توسعه پایدار فرآیندی است که آینده‌ای مطلوب را برای جوامع بشری متصور می‌شود که در آن شرایط زندگی و استفاده از منابع، بدون آسیب رساندن به یکپارچگی، زیبایی و ثبات نظام‌های حیاتی، نیازهای انسان را برطرف می‌سازد. از سویی دیگر، در عرصه هنرهای تجسمی، توسعه پایدار به عنوان یک فرایند در حالی که لازمه بهبود و پیشرفت است، اساس بهبود وضعیت و رفع کاستی‌های اجتماعی و فرهنگی جوامع پیشرفته را فراهم می‌آورد و باید موتور محرکه پیشرفت متعادل، متناسب و هماهنگ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تمامی جوامع و به ویژه کشورهای در حال توسعه باشد. به دلیل معنای لغوی رایج واژه «پایدار»، در زبان فارسی گاهی برخی مراجع به اشتباه «توسعه پایدار» را به عنوان شکلی از توسعه که «ماندگار» و «بادوام» است معنی می‌کنند که چیزی جدای از مفهوم راستین توسعه پایدار یعنی، توسعه‌ای همه‌جانبه و متوازن در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و محیط زیستی است.

از این رو، تمرکز توسعه پایدار در بستر هنرهای تجسمی، بسیار گسترده‌تر از صرفاً محیط زیست است؛ این نکته همچنین در مورد اطمینان از یک جامعه قوی، سالم و عادلانه و به معنای رفع نیازهای متنوع همه افراد در جوامع موجود و آینده، ارتقای رفاه شخصی، انسجام و شمول اجتماعی و ایجاد فرصت‌های برابر برای هنرمندان، صادق است.

واژگان کلیدی: توسعه پایدار، بازار، هنرهای تجسمی ایران

<sup>۱</sup> . عضو هیئت علمی دانشگاه علم و فرهنگ ، گروه ارتباط تصویری. Hoseinnezhad@usc.ac.ir

## پزشکی شدن جمعیت و بی‌مسئولیتی اجتماعی:

### رویارویی تاریخی جامعه‌ی پزشکی و جمعیت‌شناسان در ایران

حاتم حسینی<sup>۱</sup>

در عصری که خطوط زندگی انسان به‌طور فزاینده‌ای توسط روایت‌های پزشکی مشخص می‌شود، بسیار مهم است که مکث کنیم و در مورد پیامدهای عمیق پزشکی‌شدن جمعیت تأمل کنیم. ما در روزگاری به‌سر می‌بریم که رفاه جمعی به‌طور فزاینده و پیچیده‌ای با پیشرفت‌های علم پزشکی در هم تنیده شده است. با این حال، اشتیاق برای پزشکی کردن جنبه‌های مختلف زندگی ما باید با تعهدی به همان اندازه پرشور به مسئولیت اجتماعی تعدیل شود. مسئولیت اجتماعی حکم می‌کند که جامعه‌ی پزشکی، به‌عنوان اعضای یک جامعه‌ی بزرگ‌تر، پیامدهای گسترده‌تر تصمیم‌ها، رفتارها و حتی پیشرفت‌های پزشکی را بر جهانی که در آن زندگی می‌کنیم بشناسند. تغییرات جمعیت ایران در طول چهار دهه‌ی گذشته گسترده و چشم‌گیر بوده است. ایران در میان ۴۲ کشور در حال توسعه‌ای که گذار باروری‌شان را به پایان برده‌اند، سریع‌ترین گذار باروری را تجربه کرده است! در واکنش به این تغییرات، دولت ضمن بازنگری در سیاست‌های جمعیتی گذشته، دو خطای راهبردی تاریخی را مرتکب شد. پزشکی‌سازی مقوله‌ی فرزندآوری و کشاندن موضوع جمعیت به عرصه‌ی عمومی سبب شد تا شاهد ظهور گروه‌هایی با عنوان‌های بی‌مسئولیتی باشیم که نه تنها به مدیریت مسئله‌ی باروری پایین در کشور کمکی نمی‌کنند، بلکه اقدامات‌شان به مانع‌هایی جدی بر سر راه سیاست‌های جمعیتی جدید دولت تبدیل شده است. در این مقاله، استدلال شده است که این شیوه‌ی مواجهه با پدیده‌ی کم‌فرزندآوری عین بی‌مسئولیتی اجتماعی است که آثار و پیامدهای آن بر پیکره‌ی جمعیت ایران خودنمایی می‌کند. بنابراین، برای تعدیل پیامدهای نامطلوب پزشکی‌شدن جمعیت، لازم است ضمن پزشکی‌زدایی از جمعیت، جمعیت‌شناسان و سایر اندیشمندان اجتماعی در کانون سیاست‌گذاری‌های جمعیتی قرار بگیرند.

**واژگان کلیدی:** سیاست جمعیتی، باروری زیر سطح جایگزینی، پزشکی‌سازی، مسئولیت اجتماعی، جمعیت‌شناسان، پزشکان

<sup>۱</sup> . دانشیار جمعیت‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده‌ی علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، و استاد وابسته‌ی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه نیپسیسینگ در کانادا، h-hosseini@basu.ac.ir



## زیبایی‌شناسی و مصرف: گفتاری درباره نسبت حیات اجتماعی و زیبایی

### آرش حیدری<sup>۱</sup>

مواجهه با زیبایی و مصرف زیبایی دو مقوله جدا از هم هستند که امیال یکسانی را ارضا نمی‌کنند. امانوئل کانت در تمایزی که میان امر مطلوب و امر زیبا برقرار می‌کند، مسیر تمایز کالا از امر هنری را هموار می‌کند. مواجهه با زیبایی از منظری کانتی لزوماً در خدمت برآوردن یک علاقه مشخص مصرفی نیست، بلکه میلی دیگر را در سطحی دیگر ارضا می‌کند، میل به زیبایی را که هم‌ارز میل به خوبی و میل به حقیقت است. فهم این نسبت در توسعه‌های بعدی که در جامعه‌شناسی صورت می‌گیرد (با تحلیل ذائقه‌ها) تلاش دارد که نشان دهد که مصرف هنری فرایندی است که در جهت کسب پرستیژ عمل می‌کند و در وهله نهایی محصولی ساختاری است، پیر بورديو سردمدار چنین تحلیلی است. با نظر به این دو لحظه فلسفی و جامعه‌شناختی در گفتار حاضر، تلاش می‌کنیم از یک سو با تمایزی که میان امر زیبا و امر مطلوب برقرار می‌کنیم، دریافت زیبایی را از مصرف زیبایی و دریافت مفهومی متمایز کنیم تا بتوانیم از قلمر زیبایی همچون قلمرویی دارای استقلال نسبی از قلمرو بازار سخن بگوییم. در گام دوم تلاش می‌کنیم که نشان دهیم غلبه منطق بازار بر قلمرو هنر و زیبایی‌شناسی چگونه به نوعی فقر تجربه در مواجهه زیبایی‌شناختی با جهان منجر خواهد شد و از پیامدهای این فقر تجربه سخن خواهیم گفت. در وهله نهایی تلاش خواهیم کرد که نشان دهیم برآمدن طبقات نوپدید که محصولات اقتصاد سیاسی‌اند چگونه با تهاجم نظام‌مند به قلمرو هنر و زیبایی‌شناسی جهت کسب پرستیژ حیات هنری، اخلاقی و مفهومی را به قلمرویی کالایی و قابل خرید و فروش تبدیل می‌کنند. در این گفتار تمایز میان امر پاپ و امر مبتذل برای ما محوریت دارد. زیبایی می‌تواند در قلمرو عمومی و در حیات اجتماعی و فرهنگ عامه ببالد (مانند هنر فولکلوریک) اما امر مبتذل محصولی یکسر کالایی است که در نتیجه غلبه بازار بر قلمرو زیبایی، حقیقت و اخلاق ظاهر می‌شود و باید همچون نیرویی ضد اجتماعی تحلیل شود. از این رو تمایز امر والا و امر پست لزوماً نمی‌تواند میل به زیبایی و خلق زیبایی را در لایه‌های مختلف اجتماعی توضیح دهد. به نظر می‌رسد که با برجسته‌سازی تمایز میان امر پاپ و امر مبتذل است که می‌توان خلق و مواجهه با زیبایی را دموکراتیک کرد و آن را همچون توانشی در حوزه عمومی مورد تحلیل قرار داد که لزوماً از منطق والا-پست تبعیت نمی‌کند. در این تحلیل با تحلیل‌های پسامدرن و نتایج آن‌ها برای حیات اجتماعی مرزبندی خواهیم داشت و در عین دفاع از نسبت زیبایی و حوزه عمومی، سیاست‌های کالایی‌سازی در قلمرو زیبایی‌شناسی که ضد حوزه عمومی است را مورد ارزیابی انتقادی قرار خواهیم داد و خاستگاه‌های این سیاست‌ها را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

**واژگان کلیدی:** زیبایی، امر مطلوب، کالایی شدن، مصرف، مواجهه، فقر تجربه، ذائقه، نوکیسی

<sup>۱</sup> . عضو هیئت علمی دانشگاه علم و فرهنگ، گروه مطالعات فرهنگی. Arash.heydari@usc.ac.ir

## ارتباطات، اخلاق حرفه‌ای و اخلاق نهادی

### هادی خانیکی

وقتی سخن از مسئولیت اجتماعی در حوزه ارتباطات به میان می‌آید، ابتدا ذهن‌ها متوجه اخلاق رسانه‌ای می‌شود. اخلاق رسانه‌ای، مفهومی مجرد و انتزاعی نیست، مقوله‌ای کاربردی است که امروز بیش از حوزه فلسفه اخلاقیات (Morality) در حوزه اخلاق (Ethics) مطرح است. در این حوزه نقش نهادها و حرفه و به عبارت دیگر کنش اخلاقی فردی سازمانی بیش از هر عامل دیگر تاثیر گذارند و این بیشتر متأثر از تعیین‌کنندگی نقش‌های عوامل ساختاری و حرفه‌ای است.

امروزه امروزه دایره اخلاق رسانه ای تاثیر اخلاق رسانه‌ای از مسئولیت‌های فردی و حرفه‌ای روزنامه‌نگاران فراتر رفته است و می‌رود و توجه به چارچوب‌های اخلاق‌شناسانه را در سطوح نهادی، ملی و بین‌المللی ضروری می‌سازد. در این چارچوب باید براساس چالش‌ها و متغیرهای جدید، اصول موضوعه اخلاقی و حرفه‌ای کارآمد و پویایی را مبنا قرار داد که بتوانند فضاهای متکثر و متنوع رسانه‌ای را از ارتباطات شفاهی تا ارتباطات مکتوب، ارتباطات الکترونیک و ارتباطات مجازی شامل شوند.

سخن در این نشست بر تغییر هسته مرکزی اصول اخلاقی رسانه از تمرکز کنشگران منفی ارتباطی به تمرکز بر نهادها از جمله نهادهای علمی، رسانه‌ای مدنی، دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی لازم می‌داند و بر آن اساس چارچوبی برای تدوین مقررات اخلاق کاربردی در قالب اخلاق‌شناسی حرفه‌ای و نهادی ارائه می‌دهد. چارچوبی که با تکیه بر چهار اصل «آگاهی‌دهی عمومی»، «آزادی ارتباطات»، «بیان حقیقت»، و «احترام به حیثیت فردی و زندگی خصوصی» می‌تواند فضاهای متکثر و متنوع رسانه‌ای را امروز دربرگیرد.

## امتناع نسبی مسئولیت‌مندی علم در ایران

### اسمعیل خلیلی<sup>۱</sup>

علم یک نوع معرفت و لذا یک محصول اجتماعی است که در انتهای فرآیند، مشخصاً در اجتماع علمی تولید می‌شود. این نوع معرفت می‌تواند بسته به محتوای خود نسبت به اموری از بشمار امور اجتماعی واجد مسئولیت باشد. در ایران این نوع معرفت اصولاً نه تولید می‌شود، نه پیشتر تولید شده است که بتوان آن را نسبت به برخی امور اجتماعی واجد مسئولیت قلمداد کرد یا نکرد. مسئولیت اجتماعی علم در ایران سالبه به انتفای موضوع است. رویکرد غالب ایرانیان به این محصول، صرفاً شامل نماد بیرونی آن، یعنی پرستیژ ناشی از مدرک است؛ ایرانیان در مرتبه بعد نیز نه علم، بلکه تکنیک را می‌جویند. این خصوصیت که عمدتاً در گفتمان هژمون، یعنی گفتمان نوشهرنشینی پسامشروطه رُخ داده، در انجمن‌های علمی ایران نیز بازتولید شده است. عضویت این انجمنها بر مبنای مدرک تحصیلی رُخ می‌دهد؛ بنابراین آنها نیز فاقد امکان تولید علم بوده و از معرفت جاری در آنها نیز نمی‌توان ایفای مسئولیت اجتماعی را انتظار داشت. نهاد علم در ایران نیز از یک سو نهاد آموزش تکنیک، و نه حتاً نوآوری و تولید تکنیک، است؛ از سوی دیگر یک نهاد دیوانی در امتداد دیوان ایرانی پسامشروطه که کارکرد مستقیم آن تولید رانت و کارکرد غیرمستقیم آن حفظ منافع این نوشهرنشینی است. انجمن‌های علمی ایران از این قاعده مستثنی نیستند. تنها دو حالت دیگر نیز در این انجمنها دیده می‌شود که یکی تولید ایدئولوژی اپوزیسیون و پوزیسیون قدرت سیاسی، و دومی تمرین غیرمسئولانه شهروندی و دموکراسی است. بدیهی است انتظار ایفای مسئولیت اجتماعی از این نوع معرفت نیز سالبه به انتفای موضوع است.

واژگان کلیدی: معرفت، علم، تکنیک، امکان، امتناع، مسئولیت اجتماعی

---

<sup>۱</sup>. پژوهشگر حوزه معرفت و علم در ایران

## نقدی بر مسئولیت اجتماعی علم و دانشگاه

### غلامرضا ذاکر صالحی<sup>۱</sup>

علم تا قبل از انقلاب صنعتی ماهیت رازآلود داشت و نتیجه آن شکل‌گیری نوعی الیگارش‌ی علمی بود. از قرن ۱۳ تا اوایل قرن ۱۹ میلادی بیشتر دانشگاه‌ها در مغرب زمین تلاش کردند طیف وسیع تری را مخاطب خود قرار دهند. اما هنوز دانشگاه در انحصار طبقات بالا بود. با تأسیس دانشگاه برلین در ۱۸۱۰ و خروج نهاد علم از سیطره کلیسا این شعاع خدمت‌اندکی وسیع‌تر شده و از انحصار طبقات خاص بیرون آمد. اکنون با گسترش دانشگاه‌های مدرن و توده‌ای شدن آموزش عالی، آموزش یک کالای عمومی و در اختیار همه است. علم جدید خصلتی انعکاسی و توزیع یافته دارد. اصلی‌ترین نهاد علم یعنی دانشگاه واجد سرمایه دانشی است که به نحو سیستماتیک فراهم آمده و معتبر و موثق است. این سرمایه منحصر بفرد موجب می‌شود ایده‌ایفای مسئولیت اجتماعی برای این نهاد موجه شود. نهاد علم نیز که از طریق پژوهش این سرمایه را به بلوغ رسانده تلاش می‌کند از طریق آموزش آن را به جریان انداخته و به مردم و طالبان علم انتقال دهد. بنابراین آوردگاه ایفای مسئولیت اجتماعی دانشگاه "آموزش" است. در صورتی که این آموزش با کیفیت و در دسترس باشد این کارکرد بخوبی ایفا شده است. فراموش نکنیم هر خانواده، فرهیخته‌ترین عضو خود را به دانشگاه می‌فرستد و استادان هر روز با فشرده‌ای از بهترین جوانان کشور گفتگو می‌کنند و میراث علمی و فرهنگی را به نسل جدید منتقل می‌کنند. آنها را با جدیدترین دستاوردهای تخصصی جهان آشنا می‌کنند. سنتها و شیوه‌های رایج را نقد می‌کنند. آسیبها را بحث می‌کنند و شیوه‌های بهینه را معرفی می‌کنند. این مهم‌ترین جلوه از ایفای مسئولیت اجتماعی است. ایده مسئولیت اجتماعی علم یک اختراع جدید نیست. دانشگاه‌های پاریس و بلونیا در ابتدای قرن ۱۳ و جندی شاپور در ۱۷۵۵ سال پیش نیز با جامعه محلی خود ارتباط داشته‌اند.

هارولد شاپیرو رئیس اسبق دانشگاه کالیفرنیا و نویسنده کتاب آموزش عالی و جامعه در مقدمه کتاب خود توضیح می‌دهد که منظورشان دانشگاه‌های پژوهشی آمریکا در دهه ۸۰ و ۹۰ میلادی است. درک بوک و همکارانش نیز در کتاب مسئولیت اجتماعی دانشگاه تذکر مشابهی داده‌اند. اما هنگامی که این آثار پس از چهار دهه در اختیار مخاطب فارسی زبان قرار می‌گیرد به یک تب و مد و یک نسخه و تجویز عام تبدیل می‌شود. این نویسندگان، مسئولیت اجتماعی دانشگاه برج عاجی ۱۹۸۰ را بصورت امری جدا افتاده از آموزش نخواسته‌اند. تقویت عنصر تعلیم و تربیت چیزی جز تقویت زیرساخت مسئولیت اجتماعی نیست. پوپولیستی کردن مسئولیت اجتماعی نهاد علم خدمتی به این نهاد نیست. نه از نوع ایزویی کردن و استاندارد کردن آن و نه از نوع تبلیغاتی آن. این موارد غالباً خدمت به رقبای دانشگاه است. دانشگاه ایرانی نهالی نوپاست که تنها ۸۹ سال قدمت دارد. هنوز در برخی رشته‌ها به جریان‌ات اصلی و قوی علم نپیوسته

<sup>۱</sup> . استادموسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی. Gh.zakersalehi@irphe.ac.ir

است. بار کردن نقش‌های متعدد و متعارض بر این نهاد، شلیک کردن ناخواسته بسوی اطاق شیشه‌ای دانشگاه و تیر خلاص بر پیکره نحیف آن است. باید نهاد علم را در ماموریت‌های اصلی اش یعنی پژوهش و آموزش تقویت کنیم. دانشگاه معتبر و قوی با دانش موثق نیاز داریم تا جامعه بتواند به آن تکیه کند. یادمان نرفته است در ایام بحرانی پاندمی کووید ۱۹ مردم از دانشگاهیان می پرسیدند بالاخره واکسن تزریق کنیم یا خیر؟ آنها به شرکت‌های دانش بنیان و داروسازان و دارو فروشان اعتماد نداشتند و می خواستند بر دیوار محکم تری تکیه کنند. فراموش نکنیم مجهز کردن جوانان به تفکر علمی و نقد و قدرت رهبری و تلفیق کنندگی جریانات دانش، کنشی حاشیه‌ای نیست بلکه اثرات رادیکالی بر تحولات اجتماعی دارد. کارکردهای پنهان آموزش از کارکردهای آشکار آن قوی تر است. همگی تلاش کنیم آموزش با کیفیتی به جوانان عزیز ارائه کنیم.

**واژگان کلیدی:** مسئولیت اجتماعی، نهاد علم، آموزش، تفکر علمی.

## ارتباطات؛ میانجی‌گری و مفاهیم اجتماعی

### میانجی‌گری بزرگ‌ترین مسئولیت اجتماعی

#### علی ربیعی

فارغ از چالش‌ها و گستردگی مفهومی مسئولیت اجتماعی، معتقدم مسئله‌ی اصلی جامعه امروز ما قطبی شدن است. کنش‌های مسئولانه هر فرد، هر نهاد نهاد مدنی و یا نهاد دولت در این راستا باید ارزیابی شود.

رسانه به طور کلی نهاد ارتباطات هم به مثابه ابزار و هم به مثابه کنش‌گری در مقابل مسائل اجتماعی دارای کارکرد است.

یکی از کارکردهای رسانه و ارتباطات نقش میانجی‌گری آن و نزدیک کردن مسائل اجتماعی است.

جامعه ایران امروز بیش از هر دوره‌ای به میانجی‌گری و مفاهیم گسترده و عمیق نیازمند است.

امروز شاهد دوگانگی‌های متعدد ارزشی و نزاع برانگیز هستیم، دوگانگی ارزشی حکومت با جامعه به نحوی است که گویا هر یک در جهانی متفاوت زیست می‌کنند، زیست حکومت در فضایی است که کمترین ارتباط را با ارزش‌ها و نیازهای جاری با جامعه وجود دارد و از آن مهم تر چندگانگی ارزشی درون جامعه -- جامعه با جامعه -- و دوقطبی سازی‌های شدید و نگران‌کنندگی به وجود آورده است.

رسالت مهمی که پیش روی رسانه‌ها است چگونگی میانجی‌گریست.

در این سالها یک معناسازی تقابلی گرایانه از سوی رسانه‌های دولتی بخصوص رسانه ملی -- که منجر به کوچ مرجع رسانه شده است -- و در مقابل تولید معنا از سوی مصادره‌کنندگان بیرون از جنبش اجتماعی سالها به تولید معنای ستیزانه جویانه می‌پردازند.

مفاهیم تابعی از میانجی‌گری است و میانجی‌گری تابعی از ارتباطات است. در دورانی که جامعه‌ی در حال گذار همراه با زندگی اقتصادی اجتماعی ناگوار است و به نوعی شاهد بی‌سامانی سیاسی و اثر گذار بر سامان اجتماعی هستیم، رسانه و فضای ارتباطاتی به خصوص شبکه‌های اجتماعی می‌توانند در جهت انسجام اجتماعی و ایجاد عقلانیت به بهبود شرایط کمک نمایند.

**واژگان کلیدی:** رسانه، ارتباط، جامعه، مسولیت اجتماعی

## دانشگاه و روایت شکست

### داریوش رحمانیان<sup>۱</sup>

در سال‌های اخیر گونه‌ای سرخوردگی و نومییدی پیش‌رونده و فزاینده مردم و بویژه دانشگاهیان ایران را در چنبره‌ی خود گرفتار کرده است. از زبان دانشگاهیان فراوان می‌شنویم که از زوال و مرگ و اضمحلال دانشگاه می‌گویند. این چیزی است که بگمان من نیاز به واکاوی ژرف و همه‌سویه دارد. گمان نمی‌کنم با دل و جان و ذهن و روانی که در چنبره‌ی چنین روایت‌هایی گرفتار است بشود به مقابله با مشکلات و موانع پرداخت و راه پیشرفت و توسعه را گشود و پیمود. دانشگاه می‌تواند و باید به رویارویی با اینگونه کلان‌روایت‌ها بپردازد.

در تاریخ معاصر، و بویژه در سال‌های اخیر، روایت شکست ذهن و اندیشه ما ایرانیان را ربوده و دل و جان و روح و روان‌مان را انباشته است. شکست انقلاب مشروطه، شکست نهضت ملی، شکست جنبش اصلاحات، و... این سلسله سر دراز دارد و تا ژرفای تاریخ ما به عقب می‌رود: شکست در برابر روسیه، شکست در برابر انگلیس، شکست در برابر مغولان، اعراب، مقدونی‌ها...

تجدد مسأله‌ی محوری تاریخ دو سده‌ی اخیر ماست. آثار و ادبیات پژوهشی مربوطه را که مرور می‌کنیم با انبوهی از روایت‌های شکست روبرو می‌شویم. روایت‌های ضعف و زوال و انحطاط و عقب‌ماندگی. روایت‌های شکست برنامه‌های تجدد و توسعه و نوسازی. و...

البته قابل انکار نیست که ما در طول تاریخ‌مان و بویژه در روزگار جدید و معاصر تجربه‌های تلخ پرشمار داشته‌ایم. نکته این است که این تنها یک روی سکه است و مخصوص و منحصر به ما ایرانیان هم نبوده و نیست. گمان می‌کنم یک مسئولیت دانشگاه، در حوزه‌ی تاریخ و علوم‌انسانی، این است که سلطه‌ی کلان‌روایت‌های شکست را بربیندازد. بدون انجام این مسئولیت جامعه‌ی ایران به پیروزی و کامیابی نخواهد رسید.

**واژگان کلیدی:** روایت شکست، انحطاط، کلان‌روایت، دانشگاه، علوم انسانی.

---

<sup>۱</sup> . دانشیار گروه تاریخ دانشگاه تهران، [rahmanian.dariush@gmail.com](mailto:rahmanian.dariush@gmail.com)

## Toward a Dialogical Sociology

Sary Hanafi<sup>1</sup>

In the first quarter of the twenty-first century, the entangled pathologies of late modernity are increasingly revealing themselves in a simultaneous: (1) emergence of authoritarianism in the South and Right populism in the North that is gaining momentum year after year; (2) rising trends of inequality, precarity, and exclusion; and (3) hierarchical social polarizations are emerging in more and more societies. How do, and how should, the social sciences, and particularly sociology, react to these pathologies of late modernity? I would argue that the bulk of the responses of the social sciences and/or sociology to these pathologies are defined as being classically liberal but politically illiberal – I call this peculiar combination ‘Symbolic Liberalism’. To address the inherent problems with Symbolic Liberalism and as an alternative to it, I propose Dialogical Sociology as a form of balance between collective and individual political liberal project.

Keywords: Classical Liberalism, Dialogical Sociology, Moral Philosophy, Symbolic Liberalism.

### به سوی یک جامعه‌شناسی گفتگویی

ساری حنفی<sup>۲</sup>

در ربع اول قرن بیست و یکم، آسیب‌های در هم تنیده مدرنیته متاخر به صورت فزاینده و همزمان خود را آشکار می‌کنند:

۱. ظهور اقتدارگرایی در جنوب و پوپولیسم راست در شمال که سال به سال شتاب بیشتری می‌گیرد؛

۲. افزایش روندهای نابرابری، بی‌ثباتی، و طردشدگی؛ و

---

<sup>1</sup>. Professor of Sociology, American University of Beirut, former President of International Sociological Association, sh41@aub.edu.lb

<sup>۲</sup>. استاد جامعه‌شناسی دانشگاه آمریکایی بیروت و رئیس پیشین انجمن بین‌المللی جامعه‌شناسی، sh41@aub.edu.lb



۳. طب بندی های اجتماعی سلسله مراتبی در جوامع بیشتری در حال ظهور هستند.

علوم اجتماعی، و بخصوص جامعه شناسی، به این آسیب های مدرنیته متاخر چه واکنشی نشان می دهند و چه واکنشی باید نشان دهند؟ بحث من این است که انبوه پاسخ های علوم اجتماعی و یا جامعه شناسی به این آسیب ها به نحوی است که از نظر کلاسیک لیبرال و از نظر سیاسی غیرلیبرال هستند - من این ترکیب عجیب را "لیبرالیسم نمادین" می نامم. به منظور پرداختن به مشکلات لیبرالیسم نمادین و به عنوان جایگزینی برای آن، من "جامعه شناسی گفتگویی" را پیشنهاد می کنم که صورت متوازی بین پروژه جمعی و فردی لیبرالیسم سیاسی است.

**واژگان کلیدی:** لیبرالیسم کلاسیک، جامعه شناسی گفتگویی، فلسفه اخلاقی، لیبرالیسم نمادین

## مسئولیت اجتماعی، علم و مددکاری اجتماعی با تاکید بر حوزه بهداشت و درمان

دکتر محمد سبزی خوشنامی<sup>۱</sup>

نظام عمومی سلامت شامل تمامی زیرساخت‌های توسعه‌یافتگی از قبیل نظام اقتصادی (تولید ناخالص ملی، توزیع درآمد، اشتغال، شرایط محیط کار، مسکن، تغذیه، پوشاک)، نظام اجتماعی (احترام به عقاید و افکار متنوع جامعه، سرمایه‌های اجتماعی و میزان مشارکت در برنامه‌های سازنده جمعی، سلامت اخلاقی و جرم و جنایت، ظرفیت و قدرت انتخاب گزینه‌های رفتاری حمایت یا تهدیدکننده سلامت مثل شرکت در فعالیت‌های ورزشی، اجتناب از مصرف مواد مخدر، الکل)، نظام سیاسی (احترام به آزادی‌های مشروع فردی و حقوق شهروندی، حمایت و پشتیبانی سازمان‌های غیردولتی یا مردم نهاد، تنوع و تکثر رسانه‌های جمعی و مطبوعات، سلامت اداری) و نظام فرهنگی و آموزشی (میزان آموزش و سواد، آداب و رسوم، عقاید و ارزش‌های قومی و نژادی) می‌شود که تقریباً هیچ‌کدام از آن‌ها در کنترل مستقیم وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی قرار ندارد ولی این وزارت بنا به مسئولیت اصلی و تولید نظام سلامت در مواردی که برای تامین، حفظ و ارتقای سلامت جامعه ضرورتی ایجاب کند، باید از مسیر مسئولیت‌پذیری، رهبری فراهشی، اعمال نظر و بعضاً مداخله کند (۱). مسئولیت اجتماعی یک چارچوب اخلاقی است که نشان می‌دهد هر نهاد (فرد یا سازمان) چگونه می‌بایست با اخلاق و با حساسیت نسبت به مسائل اجتماعی، فرهنگی و محیطی رفتار کند تا به نفع جامعه به کار گرفته شود و نتیجه این اقدامات بهره‌مندی جامعه باشد (۲). مسئولیت اجتماعی سازمان‌ها از دو بعد درونی و بیرونی قابل بررسی است. مسئولیت اجتماعی بیرونی شامل استراتژی‌های سازمان در قبال ذینفعان بیرونی مانند جامعه، محیط زیست، مشتریان و تامین‌کنندگان است. بعد داخلی مسئولیت اجتماعی سازمان‌ها به نیازها و نگرانی‌ها کارکنان می‌پردازد. کارکردهای مسئولیت اجتماعی می‌تواند از طریق ایجاد تصویر مثبت از سازمان، رضایت کارکنان و مشتریان، کمک به حل مشکلات محیط زیستی و افزایش مشارکت در جامعه محلی، افزایش اعتماد، عملکرد و موفقیت سازمان، افزایش مشروعیت سازمان (باکلی، ۲۰۰۳)، افزایش درآمد، سودآوری و بهبود مزیت رقابتی (دیوید فردآر، ۲۰۰۴؛ کی و پاپکین، ۲۰۰۵؛ باکلی، ۲۰۰۱)، کاهش هزینه‌های ناشی از کنترل (ادریس و لئو، ۲۰۰۳)، افزایش تعهد و مسئولیت‌پذیری بیشتر، وفاداری و طرفداری کارکنان از سازمان، ارتقاء کارها، کاهش تعارضات اخلاقی برای سازمان‌ها مفید باشد (۳-۵).

در برخی از ساختارها که از انعطاف‌پذیری ساختاری، نوین‌سازی فرآیندهای سازمانی، توسعه منابع انسانی، به هنگام سازی قوانین و مقررات سازمانی، فرهنگ سازمانی و آینده‌نگری برخوردارند، امکان گسترش مسئولیت اجتماعی بیش از سایر ساختارها می‌باشد. بنابر مطالب پیش‌گفت، دولت‌ها، اعضای جامعه، سازمان‌ها و متخصصان

<sup>۱</sup> . مدیر گروه مددکاری اجتماعی دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی، m.khoshtnam64@gmail.com

از جمله مددکاران اجتماعی مسئولیت دارند تا عوامل اجتماعی سلامت را پیش ببرند و با علل ریشه‌ای نابرابری‌های سلامت مقابله کنند. تلاش‌های نخستین مددکاران اجتماعی، مشکلات اجتماعی را از قلمرو محدود مسئولیت‌های فردی جدا کردند و آنها را در بافت جامعه‌ای جای دادند که خاستگاه خانواده گسترده محسوب می‌شد. توجه مددکاری اجتماعی به بافتی که مراجعان در آن زندگی می‌کنند، بر مبنای رویکرد فرد-در-محیط (PIE) است که این حرفه را در جایگاهی متمایز از سایر حرفه‌های یاورانه قرار می‌دهد (۶). بر اساس همین دیدگاه مددکاران اجتماعی نسبت به صلاحیت، توسعه حرفه‌ای و اقدام بر اساس مجوزهای حرفه‌ای، ارائه خدمات با کیفیت مبتنی بر شواهد علمی، حمایت طلبی، مطالبه‌گری و ظرفیت‌سازی در سطح فردی و اجتماعی مسئولیت دارند.

مددکاران اجتماعی نظریه را در درون خط مشی‌های فعالیت عملی روزانه‌شان به کار می‌برند تا مسئولیت‌پذیری خود را نسبت به مدیران، سیاستمداران، مراجعان و جامعه‌ی عمومی نشان دهند. در توسعه مسئولیت اجتماعی محور خدمات برای گروه‌های به حاشیه رانده شده‌است. ما به عنوان شاغلین حرفه‌ی مددکاری اجتماعی، مسئولیت اخلاقی، انسانی و قانونی برای به چالش کشیدن نابرابری در جامعه و افزایش دسترسی به خدمات را داریم. از نظر تاریخی، این حرفه در تلاش برای درک، تبیین و ارائه راه‌حل برای مشکلاتی است که گروه‌ها و افراد تجربه می‌کنند علاوه بر دانش خود حرفه، از یافته‌های رشته‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، تاریخ، فلسفه و سیاست نیز استفاده کرده‌است. این چارچوب نظری چندرشته‌ای است که بر اساس اصول ضد نابرابری، ابزاری برای درک و پاسخ به پیچیدگی تجربه نابرابری در اختیار مددکاران اجتماعی قرار می‌دهد. پس مددکاران اجتماعی، خودتصمیم‌گیری و مسئولیت اجتماعی افراد را ارتقا می‌دهند. مددکاران اجتماعی به دنبال افزایش ظرفیت و فرصت برای تغییر و رفع نیازهای مراجعین هستند.

برای انجام مسئولیت‌های اجتماعی، شناسایی و استفاده از ظرفیت‌ها مورد تاکید است اما از آن جا که نهادهای رسمی دارای منابع و ظرفیت‌های محدود می‌باشند، مشارکت مردم و نهادهای غیردولتی می‌تواند بستر را برای ارائه خدمات مبتنی بر نیاز، جامع و اثربخشی فراهم کند. تعریف پروژه‌های مشترک توسط دستگاه‌ها و سازمان‌های دولتی و غیردولتی می‌بایست مبتنی بر توافق طرفین طراحی و انجام شود. بنابراین برای تعریف یک مسئله مشترک و فرمول بندی کردن آن نیاز به طی شدن فرایندهای شفاف، جامع و علمی است که این کار با بهره‌مندی از نقش‌های تسهیلگری و رابط مددکاران اجتماعی قابل تحقق است.

چارچوب خدمات مددکاری اجتماعی در نظام سلامت به‌طور کلی با رویکرد مدیریت مورد برای استمرار درمان، افزایش دسترسی به خدمات، رفع موانع درمان، مسئولیت‌پذیری و کارآمدی خدمات دانست. بر اساس انجمن ملی مددکاری اجتماعی<sup>۱</sup> (۱۹۹۲) اهداف مدیریت موردی در سطح خرد عبارتند از: مرتبط ساختن افراد با خدمات مورد نیاز، بهتر ساختن آن خدمات و کمک به سیاست‌های اجتماعی که زندگی مردم را بهبود می‌بخشند. اهداف مدیریت موردی در سطح کلان نیز عبارتند از: ارتقای شبکه حمایت اجتماعی از طریق تدوین راهبردها و رویکردهای نوین

<sup>۱</sup>. NASW

برای افراد کمک کننده (متخصصان حرفه‌ای). راهبردهای کلان شامل توسعه منابع، جوابگویی از نظر اقتصادی، اقدام اجتماعی، تنظیم سیاست موسسه، جمع آوری داده ها، مدیریت اطلاعات، ارزیابی برنامه و تضمین کیفیت است. (۷).

بر اساس همین دیدگاه اجتماعی از پروژه‌های موفق در حوزه مددکاری اجتماعی بهداشت و درمان با رویکرد بین بخشی و مردم می‌توان دو نمونه سلامت یار و همراه سرا اشاره کرد. در برنامه مشترک سلامت یار از نیروهای داوطلب در مراکز درمانی برای راهنمایی و آموزش‌های اولیه بیماران با مشکلات پیچیده مدنظر است و در پروژه همراه‌سرا حمایت از خانواده‌های بیماران که بخصوص در شهر تهران در حال اجراست.

در پایان، در کشور ظرفیت‌های زیادی در حیطه‌های مردم و سازمان های غیردولتی وجود دارد که گاهی به علت نبود دیدگاه‌ها و رویکردها همکاری بین بخشی و ناتوانی در جلب و جذب این ظرفیت‌ها، افراد جامعه از دریافت خدمات ابتدایی یا حتی تکمیلی محروم می‌شوند. پس مسئولیت پذیری اجتماعی از طریق برقراری ارتباط دو طرفه بین ذینفعان در سطح جامعه اعم سازمان‌ها و مردم، به دیدگاه‌های انسانی، اجتماعی، فرهنگی، اخلاقی و علمی نیاز دارد.

هوشیار باشیم:

جهان هیچگاه ثابت نبوده و این مسیر ادامه دارد، آنچه مهم است عملکرد ما در قبال یکدیگر است که در تاریخ ثبت خواهد شد.

**واژگان کلیدی:** مددکاری اجتماعی، مسوولیت اجتماعی، بهداشت و درمان، سلامت همه جانبه، حمایت اجتماعی

## مسئولیت عالمان اجتماعی در شرایط دشوار

سیدحسین سراج زاده<sup>۱</sup>

امروز جامعه ایران جامعه پرالتهابی است و در شرایط تاریخی دشواری بسر می‌برد که آستن رویدادها و تحولات بزرگی است. از یک سو در جامعه و حوزه عمومی، تغییرات عمیق و گسترده‌ی فرهنگی و اجتماعی رخ داده است و مطالبات فراوانی در بین بخش بزرگی از مردم در ارتباط با حقوق اساسی‌اشان در حوزه فرهنگ، اجتماع و سیاست شکل گرفته است. از دیگر سو، تنش‌های پایدار در روابط بین‌الملل و بی‌برنامگی، اقتصاد کشور را بی‌ثبات و ناتوان ساخته و شرایط زندگی و معیشت را برای بخش بزرگی از مردم و به‌ویژه فرودستان بسیار دشوار کرده است.

در نتیجه، مطالبات جدی اقتصادی اجتماعی سیاسی و فرهنگی در بین مردم شکل گرفته است که به نظام حکمرانی عرضه می‌شود. پاسخگویی به این مطالبات و غلبه بر این بحران‌ها مستلزم اتخاذ رویکردی در حکمرانی است که به مطالبات مردم و دیدگاه‌های کارشناسانه مبتنی بر شناخت واقعیت‌های دنیای جدید اهمیت بدهد. اما متأسفانه چنین رویکردی روز به روز بیشتر به محاق می‌رود و با تشدید شکاف بین بخش‌های بزرگی از مردم و حاکمیت از یکسو و فاصله گرفتن و شکاف حاکمیت و نظام دانش و کارشناسی از دیگر سو، نظام حکمرانی از عهده پاسخگویی به این مطالبات برنیامده است و روزبروز با بحران ناکارآمدی و مقبولیت بیشتری روبرو می‌شود؛ و در نتیجه، به سمت استفاده‌ی هر چه بیشتر از قدرت برای کنترل ناراضی‌ها حرکت کرده است.

در چنین شرایطی عالمان اجتماعی مسئولیت ویژه و در عین حال بسیار دشواری دارند. علوم اجتماعی با احساس مسئولیت اجتماعی نسبت به مشکلات زندگی اجتماعی شکل گرفته‌اند. از منظر بنیانگذاران، اگر این علوم به کار بهبود شرایط جامعه نیایند ارزش وقت صرف کردن ندارند. مسئولیت اجتماعی عالمان اجتماعی از طریق تاثیرگذاری بر سیاست و با "علم اجتماعی سیاستگذار"، و همچنین از طریق تاثیرگذاری بر حوزه عمومی و جامعه مدنی و با "علم اجتماعی مردم‌مدار" امکان پذیر است. با وجود این، در شرایطی که نظام حکمرانی دچار اختلال ارتباطی با سایر بخش‌های نظام اجتماعی از جمله نهاد علم است و رویکردهای تمام‌خواهان اتخاذ می‌کند، ایفای این هر دو نقش دشوار و پر هزینه می‌شود. در این شرایط برای پایبندی به مسئولیت اجتماعی علم به شجاعت علمی و مدنی نیاز است. اما با افزایش هزینه‌های کنش‌گری علمی مسئولانه، بروز و ظهور فضیلت شجاعت کمتر و کمتر می‌شود و بسیاری از اهل علوم اجتماعی مسئولیت اجتماعی خود را با حزم و احتیاط انجام می‌دهند و یا آن را وامی‌نهند و یا به صورت‌های آسیب‌شناسانه علم اجتماعی سیاستگذار رو می‌آورند که همانا نوکرمآبی و دنباله‌روی از بازار و دولت است.

**واژگان کلیدی:** مسئولیت اجتماعی، علم اجتماعی سیاستگذار، علم اجتماعی مردم‌مدار، شجاعت مدنی.

<sup>۱</sup> . دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی، serajsh@yahoo.com

## مسئولیت اجتماعی صنعت گردشگری در توانبخشی اجتماعی افراد دارای معلولیت از منظر

### مددکاری اجتماعی

#### مهدی سروی همپا<sup>۱</sup>

افراد دارای معلولیت در کنار خدمات توانبخشی پزشکی و پیراپزشکی نیازمند دریافت خدمات توانبخشی اجتماعی هستند. در توانبخشی اجتماعی سازگاری اجتماعی ویژگی مشترک در گروه‌های هدف است و یکی از مهمترین و تاثیرگذارترین خدمات توانبخشی اجتماعی اوقات فراغت، تفریح و گردشگری است که این خدمت تاثیر مستقیمی بر افزایش سلامت جسمی و روانی و بهبود روابط اجتماعی داشته و ضمن ادغام اجتماعی و افزایش عزت نفس و تعاملات اجتماعی تاثیر مثبتی بر رفاه فردی افراد دارای معلولیت می‌گذارد.

صنعت گردشگری ایران سهم ناچیزی از بازار بزرگ بین‌المللی داشته و به لحاظ شاخص‌های رقابت پذیری بین‌المللی در وضعیت نامناسبی قرار دارد. تطبیق این شاخص‌های بین‌المللی با محدودیت‌ها و نیازهای افراد دارای معلولیت نشان می‌دهد که صنعت گردشگری ایران استانداردهای لازم برای افراد فاقد معلولیت را نیز ندارد و با وجود قرار گرفتن به عنوان ارزانترین کشور جهان در صنعت گردشگری بین‌المللی، توفیقی در جذب گردشگران ندارد. سرمایه‌گذاری دولت و بخش خصوصی در استاندارد سازی خدمات گردشگری با محدودیت‌ها و نیازهای افراد دارای معلولیت نه تنها موجب بسترسازی برای بهره‌مندی جمعیت زیاد افراد دارای معلولیت ایران از خدمات گردشگری در راستای توانبخشی اجتماعی می‌شود بلکه با بهبود در شاخص‌های رقابت پذیری سهم بالاتری از بازار بزرگ صنعت گردشگری را در اختیار می‌گیرد که این کار موجب افزایش ثروت، اشتغال‌زایی، افزایش درآمد دولت از مالیات و عوارض‌ها و در نتیجه افزایش اعتبارات سازمان‌های خدمات‌رسان به افراد دارای معلولیت می‌شود تا سایر نیازهای توانبخشی این گروه هدف را نیز پوشش دهد.

**واژگان کلیدی:** مسئولیت اجتماعی، گردشگری، توانبخشی اجتماعی، معلولیت، مددکاری اجتماعی

<sup>۱</sup> . عضو هیات مدیره انجمن مددکاران اجتماعی ایران و دانشجوی دکتری مددکاری اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی.

[mehdi.sarvihampa@gmail.com](mailto:mehdi.sarvihampa@gmail.com)

## پرسش از مسئولیت علم یا مسئولیت دانشگاه؟

### سارا شریعتی<sup>۱</sup>

دو مبحث آزادی و تعهد و مسئولیت علم در تاریخ جامعه‌شناسی همواره مطرح و بحث‌انگیز بوده است. آزادی علم، ارجاع نظری خود را در متن مرجع ماکس وبر، رسالت دانشمند و سیاستمدار و نظریه‌ی "خنثی بودن ارزشی" یافت و بر فاصله و بی‌طرفی علم تکیه می‌کرد. تعهد در علم نیز اغلب به متن دورکیم در آغاز تقسیم کار ارجاع می‌داد که در آن اهمیت پرداختن به مباحث نظری را در کمک به حل بهتر مسائل عملی می‌داند و معتقد است "علم می‌تواند به ما کمک کند تا معنایی که می‌بایست رفتارمان را بدان سمت جهت دهیم و ارمانی را که به سوی آن می‌رویم، بیابیم". این دو گرایش بعدها در تفاسیر جدید، مورد پرسش قرار گرفتند و با صورتبندی‌هایی چون "فاصله‌گذاری، فهم و تعهد"، تلاش شد از دوگانه‌سازی آزادی یا تعهد، فراتر رویم. چه، تاریخ جامعه‌شناسی در هر دوره و در همه رویکردها با شناخت و فهم پدیده‌های اجتماعی و همچنین با موضع‌گیری و نقد گره خورده بود. در زمینه‌ی ایرانی اما پرسش از تعهد و مسئولیت علم پرسشی پسینی است. پیش از آن به نظر می‌رسد پرسش مقدماتی را می‌بایست بر شرایط امکان علم‌ورزی و مسئولیت دانشگاه به عنوان نهاد علم که قاعدتا می‌بایست ضامن آزادی، استقلال و امنیت کار علمی باشد، قرار داد.

۷۰ سال از ۱۶ آذر ۱۳۳۲ می‌گذرد، از تاریخی که به عنوان روز دانشجو، روز استقلال نهاد دانش و روز دفاع از حریم دانشگاه شناخته می‌شود، اما همچنان استقلال این نهاد به عنوان دستاورد آن مجاهدت‌ها به رسمیت شناخته نمی‌شود. تحقیقات علمی، از راهنمایی و داوری پایان‌نامه‌ها تا انتخاب موضوع تحقیقات اجتماعی با معیار مصلحت و حساسیت سیاسی مورد داوری و پیگرد قرار می‌گیرد. اگر تا دیروز این حساسیت‌ها تنها بر مطالعات سیاسی و دینی اعمال می‌شد امروزه دامنه این "موضوعات حساس" گسترده شده و گرایش‌هایی چون جمعیت، فرهنگ، هنر، و... را نیز دربرگرفته است و اگر تا دیروز صحن دانشگاه خود حرمت داشت و ورود نیروی غیر دانشگاهی تعرض به این حریم قلمداد می‌شد، امروز کلاس درس نیز از این تعرض مصون نمانده است. اخراج اساتید، تعلیق تحصیل دانشجویی و در نمونه اخیر برکناری حتی ریاست دانشگاه، به دلایلی غیر دانشگاهی، نمونه‌های دیگری است از زیر سوال رفتن آنچه "اقتدار نهاد علم" نامیده می‌شد. از این رو ضرورت دارد پرسش از مسئولیت علم را با پرسش از مسئولیت دانشگاه به عنوان نهاد علم و ضامن استقلال، امنیت و آزادی اصحاب علم، جا به جا کرد و شرایط امکان علم‌ورزی را در جامعه دانشگاهی به بحث گذاشت.

پرسش از معنای استقلال/ خودمختاری/ آزادی دانشگاه و مساله خنثی بودن/ تعهد/ مسئولیت نهاد دانشگاه در برابر میدان سیاست و سرمایه‌پریشی مبنایی است که پرداختن به آن امروز، برای جامعه دانشگاهی به یک ضرورت بدل شده است.

**واژگان کلیدی:** مسئولیت علم، مسئولیت دانشگاه، خنثی‌بودن ارزشی، اقتدار علم، موضوعات حساس.

<sup>۱</sup> . عضو هیات علمی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تهران، salarsara@hotmail.com

## جمعیت‌شناسی انتقادی و مسئولیت اجتماعی علم

### رسول صادقی<sup>۱</sup>

عدم توجه جمعیت‌شناسی متعارف به ماهیت سیاسی بسیاری از فرایندها و سیاست‌های جمعیتی، موجب شد تا اخیراً پارادایم جمعیت‌شناسی انتقادی مطرح شود. جمعیت‌شناسی انتقادی، به تبیین ماهیت قدرت و سیاست در بطن بسیاری از پدیده‌ها و سیاست‌های جمعیتی می‌پردازد. در این راستا، این مقاله ابتدا به معرفی تیپولوژی دانش جمعیت‌شناسی و تعریف پارادایم جمعیت‌شناسی انتقادی و تفاوت‌ها و تمایزات آن با پارادایم متعارف جمعیت‌شناسی می‌پردازد، سپس ارتباط جمعیت‌شناسی و قدرت و ماهیت سیاسی پدیده‌ها و سیاست‌های جمعیتی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در نهایت در این چارچوب به مسئولیت اجتماعی علم جمعیت‌شناسی در پرداختن به این موضوعات و فرایندهای جمعیتی اقلیت‌های قومی و مهاجر و تفاوت‌های آنها با جمعیت اکثریت می‌پردازد.

**واژگان کلیدی:** جمعیت‌شناسی انتقادی، ساختار اجتماعی، قومیت، گروه‌های مهاجر، مسئولیت اجتماعی علم.

---

<sup>۱</sup>. دانشیار جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران. [rassadeghi@ut.ac.ir](mailto:rassadeghi@ut.ac.ir)



## سیاست‌گذاری اجتماعی مردم‌دار و تحقق رفاه اجتماعی

دکتر رضا صفری شالی<sup>۱</sup>

سیاست‌گذاری اجتماعی مردم‌دار در راستای مسئولیت اجتماعی در شکل‌گیری یک جامعه سالم و رو به توسعه بسیار موثر است. سیاست‌گذاری اجتماعی به مثابه روش و خط‌مشی خاص در کمک به تحقق اهداف رفاه اجتماعی، مستقیماً با کیفیت زندگی مردم در جامعه، احساس امنیت آنها سر و کار دارد. لذا در این حوزه علمی به دامنه گسترده‌ای از مباحث (مثل معیشت، آموزش، بهداشت، درمان و سلامت، اشتغال، مسکن و...) پرداخته می‌شود، که مجموع موارد مذکور نشانگر میزان تأثیرگذاری آنها بر حیات اعضای جامعه است. لذا هدف حداکثر کردن فرصت‌های مردم برای زندگی خوب که توأم با آسایش و آرامش است. امروزه رفاه اجتماعی، به عنوان یک بخش مهمی از اهداف و ارزش مدنظر سیاست اجتماعی است که با هدف بهزیستی اجتماعی ایفای نقش می‌کند. بدین ترتیب در این مقاله با «دیدگاه یکپارچه و نظام‌مند اجتماعی» و با رویکرد اسنادی و تحلیلی به بررسی موضوع پرداخته می‌شود؛ و سعی دارد تبیین نماید که سیاست‌گذاری اجتماعی در قالب عینیت یافته خود (یعنی برنامه‌ریزی اجتماعی) به تحقق گسترده رفاه اجتماعی کمک می‌نماید و هر یک از این دو مفهوم نقش بازتولیدی و هم‌افزایی نیز برای یکدیگر خواهند داشت. پیامد نبود سیاست جامع در زمینه رفاه اجتماعی در قوانین و دستور کار دولت‌ها، آسیب‌های اجتماعی متنوعی را در سطح کشور به دنبال خواهد داشت. نوشتار حاضر بر این باور است که سیاست‌گذاری‌های اجتماعی منجر به ارتقای رفتارهای سالم، کاهش هزینه‌های مراقبت‌های بهداشتی، کاهش آسیب‌های اجتماعی در پهنه کشور و در نهایت سبک زندگی سلامت‌محور و کمک به تحقق رفاه اجتماعی گسترده خواهد بود.

**واژگان کلیدی:** سیاست اجتماعی، رفاه اجتماعی، سلامت اجتماعی، مهارت‌های زندگی و برنامه اجتماعی

<sup>۱</sup> . دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی. reza\_safarishali@khu.ac.ir

## مسئولیت اجتماعی علوم فرهنگی در شرایط پرتلاطم آینده

دکتر داود ضامنی<sup>۱</sup>

مسئولیت اجتماعی (social responsibility) مفهومی است که از دهه ۱۹۵۰ در حوزه علوم انسانی باب شد. در یک تعریف ساده مسئولیت اجتماعی به معنای التزام به یک چارچوب اخلاقی است و بیانگر این است که هر شخص (اعم از یک فرد یا سازمان) می‌بایست با اخلاق و با حساسیت نسبت به مسائل اجتماعی، فرهنگی و محیطی رفتار کند تا عملکردش به نفع جامعه به کار گرفته شود. مسئولیت اجتماعی مسئولیتی است که هر فرد باید انجام دهد تا تعادل میان اقتصاد و اکوسیستم را حفظ کند (پالمر، ۱۹۹۵). این تعریف نشان می‌دهد که مسئولیت اجتماعی بیش از آنکه از حوزه علم بهره‌برداری نظری کند، به حوزه اخلاقیات و ایدئولوژی نزدیک شده است. هر فرد یا سازمانی تأثیراتی بر جامعه دارد و به میزان این تأثیرگذاری باید مسئولیت‌پذیر و پاسخگو باشد. گفته می‌شود مسئولیت اجتماعی سازمان در چهار بُعد قابل تعریف است: بُعد مسئولیت اقتصادی، مسئولیت قانونی، مسئولیت اجتماعی و مسئولیت اخلاقی (آقایی و کاظم پور، ۱۳۹۵).

مسئولیت اجتماعی نهاد علم یا سازمان دانشگاه (USR<sup>۲</sup>) با بحث‌هایی که در باب تغییر اهداف و ماهیت آموزش عالی در اواخر دهه نود میلادی مطرح شد گسترش یافت. ایده دانشگاه کارآفرین به عنوان نسل سوم دانشگاه، مباحث مربوط به مسئولیت اجتماعی دانشگاه را بیش از پیش توسعه داد. آنچه که در این میان مهم است تفکیک دو گفتمان «مسئولیت اجتماعی علم» از «مسئولیت اجتماعی دانشگاه» است. مسئولیت اجتماعی علم به معنای موضع‌گیری هر حوزه علمی یا پارادایم فکری به مفاهیمی چون ماهیت علم و نقش ارزش‌ها در روند تولید علم و توسعه معرفت علمی است (ایمان و کلاته ساداتی، ۱۳۹۰). مسئولیت اجتماعی علم در پارادایم‌های علوم غربی را به سه دسته کلی می‌توان تقسیم کرد: ۱. پارادایم اثباتی ۲. پارادایم تفسیری ۳. پارادایم انتقادی.

مسئولیت اجتماعی علوم فرهنگی در هر سه پارادایم عمدتاً بر پایه ارزش‌های اومانیستی، لیبرالیستی و سکولاریستی شکل گرفته‌اند. مسئولیت در قبال خداوند و مسئولیت در قبال نفس مهم‌ترین مفاهیم غایب در نظریه‌های مسئولیت اجتماعی علم است. تعهدات معرفت‌شناختی، هستی‌شناختی، ارزش‌شناختی و انسان‌شناختی علوم فرهنگی در پارادایم علوم غربی با پارادایم علوم دینی تفاوت‌های بنیادین دارد. خداوند در علوم غربی ابژه شناخت است. در حالی که در علم دینی، خداوند علم اصیل و علم مطلق است (العِلْمُ نُورٌ). اگرچه گفتمان علوم فرهنگی غربی مرزهای مشترکی با گفتمان علوم فرهنگی دینی در زمینه مسئولیت‌های اجتماعی علم دارد، اما تلقی این دو گفتمان در باب چیستی علم تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند که روش و منش آنها را در بحث مسئولیت‌های اجتماعی علم از یکدیگر متمایز می‌کند.

<sup>۱</sup> . دکترای مدیریت و برنامه‌ریزی فرهنگی.

<sup>۲</sup> . University Social Responsibility

## فرهنگ فولکلور و نهاد کتابخانه‌های عمومی: نگاه کیفی به تجربه زیسته اعضا در استان خوزستان

### علی عربی<sup>۱</sup>

در دهه‌های اخیر یونسکو به عنوان نهاد بین‌المللی در زمینه فرهنگ، تاکید بسیاری بر حفظ مجموعه آفرینش‌های سنتی هر جامعه که بازتاب هویت اجتماعی و فرهنگی آن است داشته است. در این میان نهاد کتابخانه‌های عمومی به عنوان مکان‌هایی که دسترسی به آن برای همگان آزاد و رایگان است و امکان دستیابی و استفاده از اطلاعات موجود در منابع آن برای آحاد مردم فراهم است به عنوان مراکز پایدار اجتماع محور می‌توانند نقش بسیار مهمی را در این زمینه ایفا نمایند. طبق بیانیه کتابخانه عمومی ایفلا و یونسکو (۲۰۲۲)، کتابخانه‌های عمومی به عنوان دروازه محلی دانش، می‌بایست شرایط اساسی را برای تصمیم‌گیری مستقل و توسعه فرهنگی گروه‌های فردی و اجتماعی فراهم کنند. در این ارتباط در پژوهشی کیفی با استفاده از مصاحبه عمیق و روش گروه متمرکز به کاوش انتظارات جوامع محلی استان خوزستان از این نهاد پرداختیم. نتایج حاکی از تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده حاکی از آن بود که افراد در جوامع محلی نوعی از احساس محرومیت نسبی را در به رسمیت شناخته شدن فرهنگ محلی خود ادراک نموده‌اند. بنابراین می‌توان عنوان نمود که توجه به فرهنگ فولکلور (ثبت، حفظ و نشر آن) در تمامی ابعاد شامل زبان، ادبیات، موسیقی، رقص، بازی‌ها، اساطیر، آیین‌ها، آداب و رسوم، صنایع دستی، معماری و دیگر هنرها به عنوان یک خواست حداکثری از این نهاد در این جوامع مطرح می‌باشد. با توجه به اصل برابری در ارائه خدمات برای همگان به شکل یکسان فارغ از مذهب، زبان، فرهنگ و قومیت و همچنین مبتنی بر اصل دسترسی برابر به اطلاعات برای همه مبتنی بر بیانیه‌های جهانی، چنین خواستی باید به شکلی جدی توسط نهاد کتابخانه‌های عمومی مورد توجه قرار گیرد. با توجه به ادراک محرومیت نسبی مشارکت‌کنندگان در تحقیق در دستیابی به چنین هدفی نکته بسیار مهم تاکید بر استقلال نهاد کتابخانه‌های عمومی و حفظ آن در دیدگاه جوامع محلی می‌باشد. تنوع محتواهای مخازن، توجه ویژه به مشاهیر و نخبگان محلی، استفاده از المان‌های فرهنگ بومی در معماری کالبد فیزیکی کتابخانه‌ها، از اهمیت ویژه‌ای در این زمینه برخوردارند. چنین رویکردی به لحاظ جامعه‌شناختی نیازمند به رسمیت شناختن تکثر فرهنگی سرزمین ایران است که سنگ بنای هویت ایرانی و انسجام ملی است. در این میان نهاد کتابخانه‌های عمومی می‌تواند با برساخت اعتماد تعمیم یافته نقطه اتصال فرهنگی-اجتماعی در این مسیر باشد.

<sup>۱</sup> . عضو هیات علمی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز

## اطلاعات هرز در نابسندگی شمول اجتماعی

علی عظیمی<sup>۱</sup>

اشکالی از اطلاعات که بصورت تقطیع شده، چندمنبعی، غیرهدف مند، ترمینولوژیک یا رمزگونه و اغلب بر حامل های اطلاعاتی ناکارآمد یا مخرب منتشر می شوند را اطلاعات هرز می گویند. ویژگی بارز این دسته از اطلاعات صحت و اعتبار منبع اولیه است که پس از تولید در اثر عوامل متعدد از جمله علائق تولید کننده، ارزش افزوده ناشی از ارزش های اجتماعی، سفارش مشتری و شبکه های اجتماعی در نهایت به اطلاعات هرز تبدیل می شود. فرض بر این است که یکی از مبادی تولید اطلاعات اصیل از طریق سازمان های علمی و دانشگاهی است و اگر بپذیریم که ابزار تولید اطلاعات اصیل در این سازمان های علمی انجام پژوهش های مبتنی بر علم است در این صورت اطلاعات هرز نسبتی مستقیم با پژوهش های هرز خواهد داشت که طبق برآوردهای موسسه کاکرن سالانه در سطح بین المللی باعث هدررفت بیش از ۱۷۰ میلیارد دلار بودجه پژوهشی می شود. از آنجا که شمول و دامنه اطلاعات هرز بسیار بیش از پژوهش هرز است، می توان تصور کرد که چه حجم از منابع مالی و ثروت های ملی در هر کشوری در اثر عدم امکان بهره برداری از اطلاعات اصیل هدر می رود. بعلاوه، به دلیل چرخه متفاوتی که اطلاعات هرز به نسبت اطلاعات اصیل اولیه خواهد داشت، میزان اثراگذاری اجتماعی مخرب آن با توجه به وجوه متعددی که دارد بصورتی مضاعف و تصاعدی است.

از طرف دیگر شمول اجتماعی تلاشی آگاهانه برای بهبود سطح برخورداری و بهره مندی از زندگی متعارف در افراد کمتر برخوردار است. این سخنرانی تحلیلی است بر نقش اطلاعات هرز بر نابسندگی شمول اجتماعی و نیز نگاهی خواهد داشت بر ابزارها، کانال ها، رویه هل و فناوریهایی که بصورت ناسازمند باعث کاهش پایدار سطح شمول اجتماعی می شوند.

---

<sup>۱</sup> . عضو هیات علمی دانشگاه خوارزمی

## علوم اجتماعی: درک پیچیدگی و تخیل جور دیگر

محمد فاضلی<sup>۱</sup>

علوم اجتماعی چه مسئولیت اجتماعی بر عهده دارند؟ حداقل در این‌جا جامعه‌شناسی را مد نظر دارم، ولی تصور می‌کنم بقیه علوم اجتماعی نیز مشمول ایده‌های هستند که مطرح می‌کنم. ایده ساده و ملموسی است. علوم فیزیکی، مهندسی یا پزشکی از پیچیدگی ملموس برای عموم مردم برخوردار هستند. درک فرمول‌های فیزیک یا نظریه‌های شیمی و به همین ترتیب عملکرد سازه‌های مهندسی به سطحی از دانش در ریاضیات و سایر شناخته‌ها نیاز دارد که عموم مردم از آن‌ها بهره کافی ندارند. ناگزیر، پیچیدگی درک می‌شود. علوم اجتماعی اما از این منظر وضعیت کاملاً متفاوتی دارند. مسائلی که علوم اجتماعی به آن‌ها می‌پردازند همان اموری هستند که مردم در زندگی روزمره هم با آن‌ها درگیر هستند.

تفاوتی نمی‌کند مسأله اعتیاد، طلاق، کودک‌آزاری، توسعه نامتوازن، تورم، تبعیض جنسیتی یا رکود اقتصادی باشد، در همه آن‌ها عموم مردم به درجاتی مشارکت‌کننده و مشاهده‌گر مسأله هستند. همه مردم نیز قادرند ادراکی از علل پدیده داشته باشند. همه این مسائل در معرض نظریه‌پردازی همگانی قرار دارند. این وضعیت کاملاً با وضعیت فیزیک یا مهندسی و پزشکی متفاوت است.

کاملاً محتمل است و تقریباً همیشه این‌چنین است که این‌گونه مسأله‌ها در معرض ساده‌انگاری قرار گیرند. مسأله فقط این نیست که عموم مردم درباره این‌ها نظریه‌پردازی همگانی می‌کنند و به قضاوت می‌رسند، بلکه سیاست‌گذار و حکمران هم به دلایل مختلف از ندانستن تا نفع‌طلبی می‌تواند پذیرای نظریه‌پردازی همگانی بدون درک پیچیدگی قرار گیرد. سیاست‌گذاری بدون درک پیچیدگی، و دست گذاشتن بر علت‌های نادرست و حتی درک نکردن توالی‌های علی که می‌توانند اثری تعیین‌کننده بر پدیده‌ها داشته باشند، پدیده رایج دنیای سیاست عمومی است. هم‌افزایی درک عمومی برآمده از نظریه‌پردازی همگانی با روایت پذیرفته‌شده سیاست‌گذار از آن نظریه‌های فاقد درک پیچیدگی، می‌تواند وضعیت‌های خطرناکی در عرصه سیاست عمومی ایجاد کند. حکمرانی و عرصه عمومی در پی ادراکی غلط از واقعیت، چرخه باطل و فقه‌رایی سیاست عمومی مخرب و تشدیدشونده را پیش می‌برند. در این معنا، علوم اجتماعی وظیفه دارد پیچیدگی را آشکار سازد و مانع از غالب شدن شناخت‌های خطی، نادرست، ساده‌انگار و فاقد درک روابط علی چندگانه و پویا شود.

علوم اجتماعی هم‌چنین علوم تخیل وضعیت متفاوت یا «جور دیگر» هم هستند. علوم اجتماعی از تاریخ گرفته تا جامعه‌شناسی و اقتصاد و علوم سیاسی، تخیل «جور دیگر» زیستن را برای اجتماعات ممکن می‌کنند. تاریخ هم جور دیگری از زیستن در اجتماعات انسانی را تصویر و تخیل آن‌را ممکن می‌کند. به همین ترتیب اقتصاد و

<sup>۱</sup> . جامعه‌شناس حوزه عمومی، mfazeli114@gmail.com

جامعه‌شناسی هم اشکال دیگری از نهادهای اقتصادی و اجتماعی، مبادله یا کیفیت زندگی را تصویر می‌کنند. تحلیل انتقادی نظام‌های سیاسی اقتدارگرا و تشریح نظم‌های دموکراتیک، جور دیگری از مناسبات انسانی را به تصویر می‌کشند. ارزیابی تأثیر اجتماعی، به عنوان یکی از کاربردی‌ترین عرصه‌های پژوهش جامعه‌شناختی، تخیل کردن اوضاعی را که در آن اقدامات توسعه‌ای منجر به پی‌آمدهای ناخوشایند نمی‌شوند را امکان‌پذیر می‌کند. علوم اجتماعی در این معنا، فرم‌هایی روایی از تخیل مبتنی بر پژوهش علمی نیز هستند. تاریخ، جامعه‌شناسی، اقتصاد یا انسان‌شناسی، بخشی از تخیل جمعی برآمده از پژوهش روشمند نیز هستند. پژوهش درباره دموکراسی، توسعه‌یافتگی، نابرابری یا صنعتی‌شدن، خواه پژوهشی تاریخی درباره گذشته باشد یا در وضع معاصر، علاوه بر کاویدن، به تصویر کشیدن «جور دیگر» زیستن هم هست.

مسئولیت اجتماعی علوم اجتماعی، تسهیل کردن درک پیچیدگی و گریزان‌دن جامعه از ادراک و مدل‌های ساده‌انگار و در همان حال، به تخیل درآوردن جور دیگر زندگی است. علوم اجتماعی وظیفه دارند پیچیدگی‌های جور دیگر زیستن را شناسایی کرده و روایت کنند.

**واژگان کلیدی:** مسئولیت اجتماعی، تخیل جمعی، نظریه-پردازي همگانی، حکمرانی، جور دیگر اندیشیدن.

## رفاه اجتماعی به مثابه گفتمانی حق-مقدار و اخلاقی

### ابوذر قاسمی نژاد<sup>۱</sup>

این پژوهش تلاشی است در جهت نشان دادن این ایده که تامین خدمات رفاهی فراتر از طیف نهادی - پسماندی (حداکثری - حداقلی) حاکم بر ایدئولوژی‌های رفاهی می‌باشد. این پژوهش با تتبع نظری استدلال می‌کند که رفاه اجتماعی بر نظام معرفتی عامی استوار است که فراتر از ایدئولوژی‌های رفاهی، آن را از امری خاص به امری عام تبدیل می‌سازد. سازوکارهای بازتوزیعی در رفاه اجتماعی کششی هستند که ضرورت هستی‌شناختی دارند؛ به این معنا که رفاه اجتماعی بقاء و استمرار نظام‌های اجتماعی موجود را فراهم می‌سازد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که رفاه اجتماعی امری حق‌مدار است، زیرا مبتنی بر تامین نیازهای انسانی افراد فراتر از جایگاه اجتماعی، قومیت، فرصت‌های اجتماعی، جنسیت و غیره می‌باشد (شهروند بما هو شهروند). افزون بر این، اخلاقی بودن رفاه اجتماعی بر این استدلال مبتنی است که رفاه اجتماعی مبتنی بر کاهش مسائل اجتماعی و ریسک‌های برآمده در چرخه زندگی افراد است. به این اعتبار، رفاه اجتماعی با ایجاد همبستگی اجتماعی و جلوگیری از فرورفتن شهروندان در دام‌های غیراخلاقی، ارزش‌های زندگی نیک و زیست مطلوب را برای افراد فراهم می‌سازد (رفاه بما هو اخلاق). نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که باید با عبور از گفتمان‌های فایده‌گرایانه و پسماندهی، رفاه اجتماعی را در طراز شهروندی و ارزش‌های انسانی تعریف کرد تا ضمن تامین حقوق افراد، سیاست هویت را تقویت کرد.

**واژگان کلیدی:** رفاه اجتماعی، حق‌مدار، مسائل اجتماعی، نیازهای انسانی، اخلاق اجتماعی.

---

<sup>۱</sup> . دکترای رفاه اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، مدرس دانشگاه abozarghaseminezhad65@gmail.com

## عرصه پنجم؛ کنکاشی در مسائل و چالش‌های نوین اخلاقی

### عباس قنبری باغستان<sup>۱</sup>

بیش از دو دهه از زمان صدور اعلامیه جان پری برلو در سال ۱۹۹۶ می‌گذرد که در آن وی با خطاب قراردادن مستقیم دولت‌ها، تمامی ساز و کارها و فرایندهای حکمرانی مبتنی بر نظام پساوستفالی در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی (یا آنچه که می‌توان نظم و روابط ملی و بین‌المللی مستقر با سابقه حدود ۴۰۰ ساله نامید) را به چالش کشید. این اعلامیه اینطور آغاز می‌شود که: «ای دولت‌های جهان صنعت، ای غول‌های فرسوده‌ی گوستالود و فولادین، من از فضای سایبری می‌آیم، خانه‌ی جدید ذهن... ما، به نمایندگی از دنیای آینده، از شما استقبال نمیکنیم. شما در اینجا حاکمیتی ندارید».

بسیاری از اندیشمندان اعلامیه بارلو را سرآغاز گذار به عرصه جدیدی از حکمرانی می‌دانند که از آن به عنوان «عرصه پنجم» یاد می‌شود. به صورت کلی، عرصه پنجم دارای نظام و مختصات خاص خود است که هیچ شباهتی با عرصه‌های قبلی حکمرانی (زمین، دریا، هوا و فضا) ندارد و از اینرو، قوانین، نظام‌های حقوقی و رسمی، فرایندهای جاری و ساری و حتی دستورالعمل‌های اخلاقی آنها نیز در این عرصه منطبق نیست. در این عرصه، مرزهای جغرافیایی ملی فاقد اعتبار هستند، دولت‌ها بازیگر اصلی و نمایندگی اصلی جوامع را برعهده ندارند، شهروندان تابعیت ثابتی ندارند، منابع زیرزمینی دیگر منابع اصلی ثروت نیستند، تفکیک قوا معتبر نیست، قوانین ملی و منشورها و عهدنامه‌ها و پیمان‌نامه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی اعتبار خود را از دست داده‌اند، ائتلاف‌های سیاسی و نظامی منطقه‌ای نیز کارایی خود را از دست داده‌اند و اساساً ماهیت موضوعات، مسائل و چالش‌هایی که در آن مطرح می‌شود نیز متفاوت و از نوعی دیگر هستند.

بدیهی است پیامد چنین تغییر و تحولات بنیادی در جوامع امروزی، از یک طرف بی‌اعتبار شدن (یا به عبارتی فروپاشی) تعاریف، مرزها، منابع و دستورالعمل‌ها و مکانیسم‌ها و نظام‌نامه‌های اخلاقی گذشته است و از طرف دیگر، ظهور و بروز چالش‌های اخلاقی جدیدی است که مسبوق به سابقه نیست.

در چنین شرایطی همانند سایر ساحت‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ... جامعه، هم‌خود مسائل و موضوعات اخلاقی و هم‌سویه‌های اخلاقی سایر موضوعات و مسائل مبتلابه نیازمند شناسایی، بازخوانی، بازتعریف، تامل و کنکاش است. و این مساله و چالش مهمی است که به خصوص از منظر مسئولیت اجتماعی، نهادهای مدنی و انجمن‌های علمی نباید از آن غفلت کنند.

<sup>۱</sup> . عضو هیات علمی گروه ارتباطات دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران ghanbari.abbas@ut.ac.ir



## معرفی نشست اطلاعات و شمول اجتماعی

### منصور کوهی رستمی<sup>۱</sup>

شمول اجتماعی (Social Inclusion) وضعیتی است که در آن افراد جامعه از فرصت‌های برابر برخوردارند؛ و فضای فرهنگی و اجتماعی حاکم تنوع و تکثر گروه‌های مختلف را به رسمیت می‌شناسد و به آن احترام می‌گذارد. در نتیجه ویژگی‌هایی نظیر نژاد، ملیت، جنسیت، رنگ پوست، زبان، مذهب، قومیت و سایر مولفه‌های متمایز کننده افراد آنان را از دستیابی به فرصت‌های یکسان با دیگران محروم نخواهد ساخت. به بیانی ساده‌تر امتیازهایی که هر فرد در جامعه می‌تواند کسب کند، فقط بر اساس شایستگی‌هایی است که دارد و توانسته در رقابتی سالم با دیگران این شایستگی را به اثبات برساند. بنابراین، هر چه در جامعه‌ای تنوع و تکثر گروه‌های اجتماعی بیشتر باشد و توزیع امکانات بر اساس رقابت سالم و دور از تبعیض شکل گیرد، میزان شمول اجتماعی در آن بیشتر خواهد بود.

از طرفی طرد اجتماعی فرآیندی است که مستقیماً ظرفیت افراد را برای مشارکت در جامعه کاهش می‌دهد. عامل مهمی که به طرد اجتماعی کمک می‌کند، ناتوانی در شناخت یا درک منابع مهم اطلاعاتی است که شمول و مشارکت اجتماعی را تسهیل می‌کند. شمول اجتماعی مستلزم توانایی توسعه شیوه‌های اطلاعاتی مؤثر است که ارتباط با انطباق را امکان‌پذیر می‌سازد، اطلاعات روزمره و ظرفیتی را در دسترس قرار می‌دهد که عناصری از چشم‌انداز اطلاعاتی را تشکیل می‌دهد که برای مشارکت در جامعه پذیرفته شده آنها باید به آنها دسترسی و درک شود.

بر این اساس هر گاه در جامعه‌ای زمینه‌هایی فراهم شود که اعضاء جامعه کمتر به حاشیه رانده شوند و فرصت‌های برابر بیشتری برای رشد و رفاه اجتماعی داشته باشند، آنگاه از میزان طرد اجتماعی کاسته خواهد شد و یکی از ابزارهای مهم و بنیادی در این میان دسترسی آزاد به اطلاعات و ترویج خواندن است. ضمن آنکه فراموش نکنیم که کسب اطلاع و خواندن بیش از آنکه عملی فردی باشد، فرایندی اجتماعی است. زیرا مجموعه‌ای از عوامل – شامل نویسندگان، مترجمان، ویراستاران، ناشران، کتابداران و بسیاری گروه‌های دیگر – در تولید، نشر، توزیع و سازماندهی منابع خواندنی نقش دارند. از سویی دیگر مخاطب اطلاعات نیز گروه‌های مختلف هستند. بنابراین، بدیهی است که فرایندی با این قلمرو وسیع کارکردهای اجتماعی خاص خود را دارد.

لذا در این نشست به نقش اطلاعات و کتابخانه‌های عمومی در توسعه شمول اجتماعی پرداخته خواهد شد.

<sup>۱</sup> . عضو هیات علمی دانشگاه شهید چمران اهواز و ریس انجمن علمی ارتقای کتابخانه‌های عمومی ایران

## همتای گمشده علم

### داریوش محجوبی<sup>۱</sup>

در این نوشته «همتا» معادل counterpart به کار می‌رود. برای مثال وزیران امور خارجه دو کشور مختلف «همتا» هستند.

«لوژی» به‌عنوان یک پسوند معنی «بررسی» می‌دهد و ریشه در واژه یونانی «لوگوس» دارد که در اصل معنی «سخن» دارد. واژه لوژی از زبانهای اروپایی به فارسی هم منتقل شده است و هم به صورت فرنگی آن به کار می‌رود و هم به طور معمول به صورت «شناسی» به فارسی معادل شده است. مثلاً زیست‌شناسی معنی بیولوژی می‌دهد. یا جامعه‌شناسی که معنی سوسیولوژی می‌دهد. در این میان واژه «تکنولوژی» وجود دارد که اگرچه به پسوند لوژی ختم می‌شود ولی معنی بررسی علمی یا شناسی نمی‌دهد. به این صورت که تکنولوژی در مورد بررسی یا شناسی تکنیک یا فن نیست، بلکه در مورد عملکردهای اجرایی تولید به معنی عام آن است. به این صورت در متن‌های فرنگی و به تبع آن متن‌های فارسی هم به بررسی مفهومی تکنولوژی توجه کافی نشده است. به این ترتیب تکنولوژی به قول معروف، بچه صیغه دانشگاه و آکادمی بوده است. برای رفع این محذور، دانشگاه ما عبارت «علم و تکنولوژی» را اختراع کرده است که معنی آن این است که اگر چه تکنولوژی خود علم نیست ولی تکنولوژی ادامه یا دنباله علم است. ادامه این نوشته به این موضوع برمی‌گردد که آنچه در فرنگی «دیزاین» نامیده می‌شود و به صورت «طرح» و «طراحی» به فارسی برگردانده شده است به واقع «همتای» گمشده علم در حیطه بررسی‌های اجرایی است. در ادامه وجه‌های متفاوت واژه دیزاین بررسی خواهد شد تا رابطه و تمایز آن با علم بیشتر روشن شود.

## دسترس آزاد یا دسترسی برابر به اطلاعات

سجاد محمدیان<sup>۱</sup>

دسترس آزاد و دسترسی برابر مفاهیمی نزدیک به هم هستند که هدف هر دو تضمین در دسترس بودن منابع و اطلاعات برای همه افراد، صرف نظر از پیشینه یا وضع موجود آنهاست. دسترسی آزاد به طور خاص به دسترسی نامحدود به تحقیقات علمی، مواد آموزشی و سایر منابع آنلاین اشاره دارد و این اصل را ترویج می‌کند که دانش باید یک کالای عمومی باشد و منابع تحقیقاتی و آموزشی باید آزادانه در دسترس قرار گیرد تا به نفع جامعه به عنوان یک کل استفاده شود. از سوی دیگر، دسترسی عادلانه مفهوم گسترده تری است که نه تنها دسترسی آزاد را در بر می‌گیرد، بلکه حذف موانع مختلفی را نیز شامل می‌شود که افراد را از دسترسی به منابع و فرصت‌ها باز می‌دارند. دسترسی برابر فراتر از در دسترس قرار دادن منابع به صورت آنلاین است و هدف آن رسیدگی به نابرابری‌های سیستمی و ایجاد فرصت‌های برابر برای همه است.

---

<sup>۱</sup> . دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه تهران و مدیرکل پژوهش‌نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

## آینده مسئولیت پذیری اجتماعی در عصر هوش مصنوعی

مهدی مطهرنیا

با عنایت به ورود آدمی به دوره هوش مصنوعی و اثرات و پیامدهای آن در ساحت‌ها؛ عرصه‌ها؛ و بخش‌های گوناگون حیات به ویژه در گستره‌های اجتماعی؛ فرهنگی و سیاسی مردم جوامع گوناگون؛ بررسی آن بر حوزه سرمایه اجتماعی بالاخص در «مسئولیت پذیری» مردمان در قبال نتایج و پیامدهای رسد و توسعه بهره‌مندی از آنها در آینده زمان بسیار مهم است.

هوش مصنوعی متحول‌کننده تمام ابعاد حیات آدمی در بستر تغییرات پرشتاب در سبک زندگی خواهد بود. مسئولیت‌پذیری‌های اجتماعی و سیاسی را در معرض تغییرات متنوعی قرار خواهد داد که نه تنها آرایش محتوایی بلکه آرایه‌شکلی زندگی بشر را تغییر خواهد داد.

نظارت آدم خردمند بر ابعاد گوناگون زندگی را افزایش و سستی انسان‌های خردگریز را به همان اندازه تشدید خواهد کرد.

این دوره از هوش مصنوعی به دوره روح مصنوعی و از شکافت اتم به شکافت زمان خواهد رسید.

## مسئولیت اجتماعی در حوزه اعتیاد

### امیر مغنی باشی منصوریه<sup>۱</sup>

امروزه اعتیاد به عنوان یکی از مهمترین آسیب‌های اجتماعی در کشور ما محسوب می‌شود. در آسیب‌شناسی گرایش به اعتیاد همواره از تعیین‌کننده‌های اجتماعی-اقتصادی به عنوان فاکتور مهم نامبرده می‌شود. اعتیاد خود هم محصول آسیب‌های اجتماعی است و هم عامل اصلی برای پدیدآوری سایر آسیب‌های اجتماعی می‌تواند عمل کند.

با در نظر گرفتن بعد خانوار ۴ نفری، حدود ۱۰ میلیون نفر در ایران به طور مستقیم و غیرمستقیم با اعتیاد درگیر هستند و خواه ناخواه تک‌تک شهروندان (حتی صرفاً به دلیل مراقبت از خود) مسئولیت مشترکی برای کنترل و کاهش اعتیاد در جامعه دارند. این مسئولیت مشترک در دو ساحت مسئولیت‌پذیری اجتماعی و مسئولیت اجتماعی سازمانی قابل طرح است.

مسئولیت‌پذیری اجتماعی در رفتارها و نحوه کنش و واکنش با آسیب‌دیدگان اعتیاد نمود پیدا می‌کند. به طور مثال بسیاری از مطالعات حاکی از آن است که نحوه کنش و واکنش‌های درون محیط کار، اهالی محله و خانواده که همراه با انگ و تبعیض است بر سیر افول کیفیت زندگی افراد مصرف‌کننده مواد تأثیر قابل توجهی داشته و منجر به کاهش سرمایه‌های اجتماعی آنها گردیده است.

از طرف دیگر مطالعات نشان می‌دهد نرخ اعتیاد در محیط‌های صنعتی و کارگری به خصوص کارهای با سختی بالا بیشتر از سایر محیط‌ها است و این امر اهمیت مسئولیت اجتماعی سازمانی را برجسته می‌کند. نه تنها از نظر اخلاقی اهمیت توجه به استانداردهای زندگی اجتماعی کارگران/کارمندان مهم است بلکه از نظر هزینه-فایده سرمایه انسانی به عنوان ارکان نظام اقتصادی محسوب می‌شود و توجه به رفاه کارکنان می‌تواند در بازدهی و بهره‌وری بیشتر سازمان‌ها نقش ایفا کند.

نظر به اهمیت این موضوعات مددکاران اجتماعی با بکارگیری روش‌های هفتگانه مددکاری اجتماعی اقدام به طراحی مداخلات مبتنی بر شواهد جهت نهادینه کردن مسئولیت اجتماعی و ارتقای سلامت اجتماعی در محیط‌های کاری و به طور کلی جامعه می‌نمایند.

---

<sup>۱</sup>. دکترای تخصصی مددکاری اجتماعی و عضو هیئت مدیره انجمن مددکاران اجتماعی ایران

## مسئولیت اجتماعی دانشگاه

### دکتر رضا منصوری

«مسئولیت اجتماعی دانشگاه» عبارتی است که معنای آن برای من بدیهی نیست مگر مفهوم علم و دانشگاه را دریابیم. اگر از شما به پرسند مس‌ؤولیت ارتش چیست یا مس‌ؤولیت صنعت چیست چه پاسخی دارید؟ چرا برای شما مس‌ؤولیت اجتماعی دانشگاه مهم شده اما از مس‌ؤولیت هیچ نهاد مدنی مردن صحبت نمی‌کنید؟ برای من علم یک نهاد اجتماعی مدرن است در معنی موسع نهاد در جامعه شناسی و دانشگاه یک نهاد علمی است که تاسیس می‌شود برای رفع مشکلات دانشی یک جامعه. پس دانشگاه برای من یک ایده نیست، یعنی دیگر نیست. در مدنیت مدرن نهادهای اجتماعی نقش خوش تعریفی دارند. دولت‌ها هم بنابر تعریف خود از هر نهاد از آن حمایت می‌کنند. نهاد دانشگاه موظف است هر نیاز آموزشی و هر نیاز پاسخ‌دهی به مشکل را که هیچ نهاد مدنی دیگر برای آن ایجاد نشده یا نهادهای موجود توان حل آن را ندارند یا برایشان بسیار پرهزینه است برطرف کند. مس‌ؤولیت دانشگاه متناسب است با این تعریف و نه هیچ ذهنیت یا ایده‌ای دیگر.

## دانش کوچرو

### لفته منصوری<sup>۱</sup>

در کارآفرینی کاربردی، اهمیت پویایی‌ها و کنش‌مندی‌ها در عرصه روستا مورد غفلت قرار گرفته و در نتیجه کارآفرینی و توسعه روستایی نیز همچون چیزی بیرونی و شکل‌گرفته در علمیی دانشگاهی و نه پرسه‌زن [۱] که می‌تواند در اثر کنشگری‌های درونی روستا شکل بگیرد؛ تعریف و بر جامعه تحمیل می‌شود. علم دولتی [۲] و علم پرسه‌زن همزیست‌اند اما اولی همواره سعی دارد تا دومی را به تصاحب در آورد. علم دولتی از طریق قلمروگزینی [۳] به پیش می‌رود؛ اما دانش کوچرو، پرسه‌زن (مردمی) شکل کاملاً متفاوتی دارد و با شکل دولتی و یا اقتصادی که فضای اجتماعی را به حاکمان و حکومت شونده‌گان و کار ذهنی و یدی تقسیم می‌کند؛ مخالف است. در گفتمان کارآفرینی روستایی امروز ایران، آنجا که صحبت از ارتباط دانشگاه و صنعت و کاربردی شدن علوم می‌شود؛ دانش بومی و کوچروی مبتنی بر بستر، حلقه‌ای مفقوده است؛ بنابراین ما با سه بحران مواجه شدیم:

۱- بحران شهری شدن روستا.

۲- بحران مهاجرفرستی روستا.

۳- بحران مصرف‌گرا شدن روستا.

سبک زندگی روستایی و شهری به سرعت در حال ادغام شدن است. زندگی روستایی، به مثابه شکلی از حیات اجتماعی و فرهنگی که ارزشی فی‌نفسه داشته باشد، هنوز در گفتمان مطالعات روستایی تعریف نشده است. برنامه‌های موجود هم در نهایت به سمت شهری کردن و هماهنگ کردن روستا با موازین شهری بوده است. در نتیجه، مشکلات روستایی همچنان تداوم دارند.

مهاجرت روستائیان خصوصاً قشر تحصیل کرده به شهرها دومین بحران فراگیر در سده‌ی چهاردهم خورشیدی بوده است. به‌ویژه در دهه ۱۳۷۵ رشد جمعیت روستایی منفی شده است. تداوم روند کاهش جمعیت روستایی کشور طی دوره سال‌های ۱۴۰۰-۱۴۲۹ به حدود ۱۶ درصد در سال ۱۴۲۹ خواهد رسید، ایران در سال ۲۰۵۰ میلادی، کشور دهم دنیا از نظر میزان کاهش جمعیت روستایی خواهد شد.

---

<sup>۱</sup>. دکتری جامعه‌شناسی

## مسئولیت اجتماعی علم در حوزه مددکاری اجتماعی

سید حسن موسوی چلک<sup>۱</sup>

یکی از مفاهیم و موضوعاتی که به اشکال مختلف در باره آن در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و حتی علمی صحبت می‌شود «مسئولیت اجتماعی» است. با توجه به آخرین تعریف جهانی مددکاری اجتماعی که سال ۱۰۱۴ ارائه شده است یکی از مفاهیم کلیدی آن مسوولیت اجتماعی است که می‌توانیز آن به عنوانی یکی از حوزه‌های مهم در راستای تحقق سلامت اجتماعی یاد کرد. این خود نشان می‌دهد نسبت به اطرافیان مان در جامعه بی تفاوت نیستیم. بقول هاننیل لاگ «هر کدام از ما فردی برای خود و فردی برای جامعه هستیم، همه ما باید خودمان و دیگران را درک کنیم و از دیگران و از خودمان مراقبت کنیم.» چرا که نمی‌توانیم فقط برای خودمان زندگی کنیم درحالی که در جامعه داریم زندگی می‌کنیم و انسان اجتماعی دقیقا گویای همین پیام است که ما نمی‌توانیم بدون ارتباط با دیگران و بدون توجه به دیگران در جامعه زندگی کنیم. راه‌های ارتباط بسیاری بین هر یک از ما به عنوان یه شهروند با دیگر شهروندان وجود دارد. مسئولیت اجتماعی که برخی آن را بالاترین نوع مسوولیت اجتماعی قلمداد می‌کنند و معتقد هستند که این بالاترین سطح مسوولیت است و از انتظارات فراتر می‌رود. این سطح از شما می‌خواهد یک شهروند خوب و فعال باشید و برای بهبود جهان اطرافتان تلاش کنید. این موضوع در حوزه مددکاری اجتماعی آنقدر اهمیت دارد که شعار سال انجمن مددکاران اجتماعی ایران در سال ۱۳۹۴ «مددکاری اجتماعی و مسوولیت اجتماعی» انتخاب شده بود که حوزه علم یکی از حوزه‌های مرتبط با مددکاری اجتماعی در راستای ایفای مسوولیت اجتماعی است.

مددکاران اجتماعی هم مثل بسیاری از متخصصین و صاحب نظران علوم اجتماعی مسوولیت‌های اجتماعی در قبال علم و جامعه و گروه‌های هدف و ذی‌نفعان در این حوزه دارند که از جمله آنها می‌توان (به اختصار) به موارد زیر اشاره کرد:

- مشارکت علمی در سیاستگذاری‌های اجتماعی
- تحلیل و نقد علمی و کارشناسی سیاستگذاری‌های اجتماعی انجام شده
- نقد علمی عملکرد سازمان‌ها و نهاد‌های مرتبط و مسوول در حوزه مددکاری اجتماعی
- تلاش برای تربیت مددکاران اجتماعی مسوولیت پذیر، خلاق و..

<sup>۱</sup> . دکتری مددکاری اجتماعی و رییس انجمن مددکاران اجتماعی ایران. [hmch47@Yahoo.com](mailto:hmch47@Yahoo.com)



- تحلیل علمی وضعیت موجود مرتبط با حوزه مددکاری اجتماعی فارغ از هرگونه جانبداری یا بهره‌برداری‌های سیاسی
- مشارکت موثر، مستمر و داوطلبانه در آموزش ذی‌نفعان
- پرهیز از نگاه صرف تجاری به این حوزه
- عمومی‌سازی علم مددکاری اجتماعی در جامعه
- بستر سازی برای تحول علمی مددکاری اجتماعی در جامعه
- تلاش برای مستند سازی تجارب و درس‌آموخته‌های کشورهای حوزه مددکاری اجتماعی با هدف ثبت و انتشار برای بهره‌برداری‌های علمی و اجرایی و همینطور برای آینده
- تولید دانش بومی
- تولید محتوی علمی برای ارتقاء دانش مددکاران اجتماعی و آگاهی ذی‌نفعان این حوزه در جامعه در محیط‌های مختلف
- رصد علمی (دیده بانی اجتماعی) وضعیت کشور در حوزه‌های مرتبط با سلامت اجتماعی و سایر حوزه‌ها از قبیل اقتصادی، روانی و...
- ارائه پیشنهادات علمی با هدف ارتقاء سلامت اجتماعی در راستای تحقق هدف غایی مددکاری اجتماعی یعنی «به زیستن اجتماعی»
- صداقت در تحلیل‌های علمی در حوزه‌های اجتماعی و بویژه مرتبط با مددکاری اجتماعی و همینطور انعکاس اخبار و اطلاعات
- ارزیابی علمی برنامه‌ها و خدمات مرتبط با مددکاری اجتماعی
- حضور داوطلبانه در حوادث و سوانح در راستای ایفای مسوولیت اجتماعی بر اساس منشور اخلاق حرفه‌ای مددکاری اجتماعی و ارائه خدمات بدون منت به مردم
- ارائه هشدارهای علمی به عنوان دیده بانان اجتماعی با هدف رساندن صدای ذی‌نفعان به گوش مسوولین و...
- همکاری علمی در توسعه انجمن‌های علمی و صنفی و حضور در این انجمن‌ها و حمایت‌های علمی برای ایجاد و توسعه انجمن‌های علمی دانشجویی در حوزه مددکاری اجتماعی
- گزارش دهی مستمر و دقیق علمی و منصفانه به مردم و مدیران مرتبط

- صداقت در انجام پژوهش‌های اجتماعی و به نفع مردم و ذی‌نفعان مددکاری اجتماعی
- محدود نکردن مسوولیت اجتماعی علم مددکاری اجتماعی فقط در جامعه داخلی، بلکه توجه به جامعه بزرگتر در سطوح منطقه‌ای و جهانی و کم‌به‌حل مشکلات جهانی در ارتباط با موضوعات مرتبط با مددکاری اجتماعی
- در نظر داشتن منافع همه مردم در برنامه‌های مرتبط در حوزه اجتماعی
- ایجاد فرصت‌های برای خلاقیت و نوآوری در حوزه مددکاری اجتماعی
- به اشتراک‌گذاری تجارب در حوزه مددکاری اجتماعی
- انتشار صادقانه یافته‌های پژوهشی در حوزه‌های مرتبط با مددکاری اجتماعی
- ..

**واژگان کلیدی:** مسوولیت اجتماعی علمی، مددکاری اجتماعی، سلامت اجتماعی، به‌زیستن اجتماعی، توسعه علمی

## مسئولیت اجتماعی علم در حوزه حمایت اجتماعی

سید حسن موسوی چلک<sup>۱</sup>

یکی از انتظارات از علوم و صاحب نظران مختلف علوم در حوزه‌های مختلف، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، علمی و... مسئولیت آنها در قبال مردم در جامعه است. از جمله‌های علوم می‌توان به علوم اجتماعی اشاره کرد که گستره وسیعی را در بر می‌گیرد که رفاه و تامین اجتماعی، مددکاری اجتماعی، جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی و... از این جمله هستند. بدون شک در حوزه رفاه و تامین اجتماعی یکی از موضوعات مهم «حمایت اجتماعی» است. طبیعتاً از دانشگاهیان و مراکز آموزشی و پژوهشی انتظار می‌رود در این حوزه مشارکت موثر داشته باشند و نقش علمی خود را در راستای مسئولیت اجتماعی ایفا کنند. چرا که یک اندیشمند، دانشمند و صاحب نظر علمی، مسئول اجتماعی در بحث‌ها و تصمیم‌گیری‌های مربوط به استفاده از علم در رسیدگی به مسائل و نگرانی‌های جامعه شرکت کند و پاسخ‌های لازم را ارائه کند. از آنجایی که بر اساس شرایط کشور و افزایش جمعیت قابل توجه نیازمند حمایت اجتماعی که متأسفانه در حال افزایش هم هست لذا در حوزه حمایت اجتماعی نیازمند تقویت دانش، مهارت‌ها آموزش ذی‌نفعان ارائه حمایت‌های اجتماعی هستیم تا از این طیف در تحقق وظایف جامعه در قبال این افراد گامی بیشتر و موثرتر برداریم و فقط نظاره‌گر چنین وضعیتی نباشیم. در حوزه مددکاری اجتماعی هم بیشترین نقش را مددکاران اجتماعی در ارائه حمایت‌های اجتماعی دارند با توجه به آخرین تعریف جهانی مددکاری اجتماعی که سال ۱۰۱۴ ارائه شده است یکی از مفاهیم کلیدی آن مسئولیت اجتماعی است که می‌توان از آن به عنوان یکی از حوزه‌های مهم در راستای تحقق رفاه و تامین اجتماعی که این حوزه (رفاه و تامین اجتماعی) هم از مولفه‌های تعریف جدید می‌باشد، یاد کرد. مسئولیت اجتماعی دانشمندان از این واقعیت ناشی می‌شود که دانشمندان اعضای جامعه به عنوان یک کل و همچنین اعضای جامعه علمی هستند. آنها یک رابطه پویا با جامعه دارند که مسئولیت‌هایی را به همراه دارد. توانمندی‌ها، تحصیلات، مهارت‌ها، آموزش و تخصص‌شان، آنها را مجهز می‌کند تا دانش و دیدگاه‌های تخصصی را برای درک و تحلیل مسائل و مشکلات جامعه‌ای را که خود بخشی از آن هستند، به کار گیرند. دانشمندان و صاحب نظران حوزه‌های علوم اجتماعی از جمله مددکاران اجتماعی به عنوان اعضای جامعه و به عنوان شهروندان، می‌توانند دانش تخصصی را به کار گیرند که ممکن است برای رسیدگی به نگرانی‌های اجتماعی ضروری باشد (اگرچه کافی نیست). این دیدگاه ارزشمندی است که وقتی در کنار سایر دیدگاه‌های ارزشمند ارائه شود، پتانسیل استفاده مؤثر از آموزش علمی و تخصص را برای نگرانی‌های اجتماعی و جهانی از جمله در حوزه حمایت اجتماعی ارائه می‌دهد. متخصصین مددکاری اجتماعی هم مثل بسیاری از متخصصین و صاحب نظران علوم اجتماعی در راستای تحقق رفاه و تامین اجتماعی از جمله در حوزه حمایت اجتماعی مسئولیت‌هایی در قبال علم و جامعه و گروه‌های هدف حمایت اجتماعی و ذی‌نفعان متعدد از قبیل

<sup>۱</sup> . دکتری مددکاری اجتماعی و رییس انجمن مددکاران اجتماعی ایران. [hmch47@yahoo.com](mailto:hmch47@yahoo.com)

سیاستگذاران، جامعه دانشگاهی و دانشجویان، برنامه ریزبان، مجریان برنامه های حمایت اجتماعی و... در این حوزه مسوولیت های مختلفی به عهده دارند که از جمله آنها می توان (به اختصار) به مشارکت علمی در سیاستگذاری های اجتماعی مرتبط با حمایت اجتماعی، مشارکت در بحث ها و تصمیم گیری های مربوط به استفاده مناسب از علم در رسیدگی به مسائل و دغدغه های جامعه در حوزه حمایت اجتماعی و رفاه و تامین اجتماعی، انجام تحقیقات کاربردی و قابل اعتماد بدون جانبداری های سیاسی و شخصی در حوزه حمایت اجتماعی و انتشار بموقع نتایج در جامعه، تربیت دانشجویان مسوولیت پذیر و آگاه جهت ارائه خدمات اجتماعی در دانشگاه ها و سازمان های دولتی و غیر دولتی، مشارکت داوطلبانه در ارائه حمایت های اجتماعی در شرایط مختلف از جمله شرایط بحرانی، تحلیل و نقد علمی و کارشناسی سیاستگذاری های اجتماعی انجام شده در حوزه حمایت اجتماعی، رصد علمی عملکرد سازمانهای مرتبط در ارائه حمایت های اجتماعی و نقد عملکردشان، تلاش برای مستند سازی تجارب و درس آموخته های کشور در حوزه حمایت اجتماعی با هدف ثبت و انتشار برای بهره برداری های علمی و اجرایی و همینطور برای آینده، تولید دانش بومی و د محتوی علمی برای ارتقاء دانش ارائه کنندگان خدمات اجتماعی از جمله مددکاران اجتماعی، ارائه پیشنهادات علمی با هدف ارتقاء شاخص های رفاه و تامین اجتماعی، صداقت در تحلیل های علمی در حوزه حمایت اجتماعی، ارائه هشدار های علمی به عنوان دیده بانان اجتماعی با هدف رساندن صدای ذی نفعان حوزه حمایت اجتماعی به گوش مسوولین و...، همکاری علمی در توسعه انجمن های علمی و صنفی و حضور در این انجمن ها و حمایت های علمی برای ایجاد و توسعه انجمن های علمی دانشجویی در حوزه مددکاری اجتماعی، گزارش دهی مستمر و دقیق علمی و منصفانه به مردم و مدیران مرتبط، محدود نکردن مسوولیت اجتماعی علم مددکاری اجتماعی فقط در جامعه داخلی، بلکه توجه به جامعه بزرگتر در سطوح منطقه ای و جهانی و کم به حل مشکلات جهانی در ارتباط با موضوعات مرتبط با حمایت اجتماعی، به اشتراک گذاری دانش و تجارب در حوزه حمایت اجتماعی، ندوین منشور اخلاقی علمی در حوزه حمایت اجتماعی، وظایف پیشگیرانه برای کاهش جمعیت نیازمند حمایت اجتماعی و محافظت یا ترویج یک جامعه جهانی صلح آمیز، عادلانه و پایدار برای همه مردم حتی نیازمندان حمایت اجتماعی و.. اشاره کرد.

**واژگان کلیدی:** مسوولیت اجتماعی علم، حمایت اجتماعی، مددکاری اجتماعی، رفاه و تامین اجتماعی.

## مسئولیت اجتماعی جمعیت‌شناسان در تبیین تحولات جمعیتی معاصر

محمد میرزایی<sup>۱</sup>

موضوع جمعیت از هزاران سال پیش مورد توجه متفکرین، فلاسفه و صاحب‌نظران اجتماعی بوده است. هم‌چنین، بسیاری از سلاطین و حکمرانان نیز به ارائه خط مشی‌ها و سیاست‌های جمعیتی می‌پرداخته‌اند. با شکل‌گیری انقلاب صنعتی و از اواخر قرن هیجدهم میلادی موضوع جمعیت بطور فزاینده‌ای با نگرش توسعه‌ای مورد توجه صاحب‌نظران اجتماعی و اقتصادی قرار گرفت. شایان ذکر است که حتی تا اواخر قرن هیجدهم توجه به تعداد و رشد جمعیت در حالتی کلی بود. از اواسط قرن نوزدهم آمار حیاتی و وقایع و مولفه‌های جمعیتی همچون ولادت، ازدواج، طلاق، مرگ و میر، و مهاجرت بطور فزاینده‌ای مورد توجه پژوهشگران جمعیتی قرار گرفت و با ورود به قرن بیستم و شکل‌گیری رشته «جمعیت‌شناسی» وقایع و مولفه‌های جمعیتی به تفکیک مورد مذاقه و پژوهش قرار گرفتند و نظریاتی در ارتباط با هر کدام از آنها شکل گرفت. البته همچنان موضوع کلی جمعیت و رشد آن نیز مطرح و مورد توجه است.

درک و فهم تحولات جمعیتی معاصر نیاز به تحصیل و دانشجویی در رشته جمعیت‌شناسی در دانشگاه‌ها و مراکز معتبر علمی دارد. افرادی که به عنوان پژوهشگر، برنامه‌ریز و سیاست‌گذار وارد مباحث جمعیت و جمعیت‌شناسی می‌شوند، باید درک و فهم عمیقی از تحولات جمعیتی معاصر داشته باشند و با «شبه‌علم» نمی‌توان به این امور و موارد پرداخت.

علم باوری و داشتن روح علمی لازمه پژوهشگری و پرداخت به هر علم است. هر علمی قواعد و اصول و روش‌هایی دارد که باید به آنها آگاهی و اشراف پیدا کرد و سپس به پژوهش در آن علم پرداخته شود. چنانچه اصول علمی رعایت نشود منجر به صدور احکام و نظریات مغایر با روح علمی خواهد شد. فکر و نظر و عمل باید در ارتباط تنگاتنگ با یکدیگر باشند تا صدور احکام و نظرات چاره‌ساز و راهگشا شوند.

**واژگان کلیدی:** جمعیت‌شناسی، وقایع و مولفه‌های جمعیتی، نگرش توسعه‌ای، روح علمی، شبه‌علم، فکر و عمل.

<sup>۱</sup>. استاد جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، [mmirzaie@ut.ac.ir](mailto:mmirzaie@ut.ac.ir)

## نهادهای اجتماعی و ذائقه هنری؛ گفتاری درباره بازار تجسمی ایران

فواد نجم‌الدین<sup>۱</sup>

بازار هنرهای تجسمی در معنای گسترده اش بازار نسبتاً پیچیده‌ای است، چرا که در دو سطح نظام‌های ارزش‌گذار و مشروعیت‌بخش آن تغییر می‌کند. از سویی دیگر این نظام‌ها تحت تأثیر مولفه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیبایی‌شناختی تعریف می‌شوند. لیکن بخش مهمی از این تغییرات تحت تأثیر نهاد‌هایی است که بنا به نقشی که در چرخه‌ی ارزش‌دارند، به صورت‌های مستقیم و غیرمستقیم نقش ذائقه‌سازی و هدایت بازار را به عهده می‌گیرند و نهاد‌هایی همچون: گالری‌ها، حراج‌ها، خانه هنرمندان، سازمان‌های مردم‌نهاد، انجمن‌های علمی و..... در این میان پررنگ‌تر ظاهر می‌شوند.

این پژوهش با بررسی نقش‌های شکل‌دهنده‌ی نهادهای اجتماعی، کارکرد ذائقه‌سازی آنها را در بازار تجسمی ایران و در بستر اجتماع بررسی می‌کند.

واژگان کلیدی: زیبایی، بازار هنرهای تجسمی، ذائقه

---

<sup>۱</sup> . عضو هیئت علمی دانشگاه علم و فرهنگ ، گروه ارتباط تصویری. najm@usc.ac.ir

## انسان شناسی به مثابه پاسخ: ضرورت کامل در مسایل معاصر و مسئولیت انسان شناسان

### روح اله نصرتی<sup>۱</sup>

جهان معاصر با زنجیره ای از مسایل به هم پیوسته و در هم تنیده در سطوح گوناگون از سطح جهانی تا محلی روبرو است که می توان آن را در چهار بحران اقتصادی، زیست محیطی، انرژی و عدالت / برابری خلاصه کرد. بنا به گفته های انسان شناسان (اریکسن؛ ۲۰۱۵) بسیاری از بحران هایی که بشر با آنها مواجه است بدون دخالت انسان شناسان قابل حل نیست چون دانش انسان شناسی قطعه مهم این پازل است. بنابراین سوالی که پیش می آید این است که انسان شناسی چگونه می تواند در حل مسایل جهان معاصر کمک کند؟ انسان شناسی به تعبیر اریک ولف به صورت انسانی ترین علم از میان علوم و علمی ترین علم میان علوم انسانی چه مسئولیتی دارد؟ آیا رسالت این علم، فقط درک و شناخت وضعیت موجود است همانگونه که برخی از انسان شناسان بدان معتقدند یا وظیفه و رسالتی فراتر از درک و شناخت وضعیت موجود دارد. در این نوشتار استدلال می شود که اولاً انسان شناسی رسالتی فراتر از اندیشیدن در باب منطق تغییرات و تحولات معاصر دارد و بنا به ضرورت هستی شناختی و اخلاقی خود مبنی بر انسانی بودن ماهیت این علم و بر اساس منطق معرفت شناختی و روش شناختی خود به واسطه تاکید بر کسب معرفت با زیستن در جامعه و تجربه از نزدیک نیازمند کنشگری فعالانه، خلاقانه و آینده نگرانه بین مرزی است. انسان شناسان نیازمند زیست در موقعیت مرزی بین عمل و دانش، بین اندیشیدن در سطح کلان و عمل در سطح خرد، بین دانشگری در سطح جهانی و کنشگری در سطح محلی است.

ثانیاً اینکه انسان شناسی نیازمند درک مسایل معاصر با رویکرد حل مساله ای در سطح خرد است و لازمه این اقدام، توسعه دادن و عمق بخشیدن به بینش و وجه کاربردی این رشته است. تصورات کلیشه ای از انسان شناسی مبنی بر مطالعه جوامع عجیب و غریب و دور افتاده و پدیده های فرهنگی جالب اما بی ربط با جوامع معاصر از یک طرف و انتقاد تند و تیز برخی از انسان شناسان مبنی بر این که رشته انسان شناسی را نباید در خارج از حیطه دانشگاهی بکار برد، باعث شکل گیری این نگرش شده است که انگار انسان شناسان توان دخالت در حل مسایل فوری و ضروری جامعه معاصر را ندارند. در نوشتار حاضر تلاش شده است با کلیشه زدایی از تصورات رایج، ضرورت درهم تنیدگی عمل و نظریه و ضرورت پل زدن بر روی شکاف بین انسان شناسی کاربردی و دانشگاهی بحث شود.

**واژگان کلیدی:** مسایل معاصر، انسان شناسی، انسان شناسان، انسان شناسی کاربردی، انسان شناسی دانشگاهی

<sup>۱</sup> . انسان شناس و عضو هیات علمی گروه انسان شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران. Nosrati.ut@gmail.com

## مسئولیت اجتماعی و مددکاری اجتماعی در جامعه کار و تولید

دکتر مجید هوشمند<sup>۱</sup>

بر اساس هرم مسئولیت اجتماعی، شرکتهای صنعتی و سازمانها علاوه بر مسئولیت اقتصادی، قانونی، اخلاقی، مسئولیت مهم دیگری بنام مسئولیت بشردوستانه نیز داشته و در برابر جامعه، شهروندان و کارکنان خود وظایفی بر عهده دارند. از طرف دیگر حرفه مددکاری اجتماعی نیز طبق اصول و ارزشهای خود نسبت به افراد، گروهها و جوامع بی تفاوت نبوده و خدمت بی منت به جوامع بشری در جهت تامین و تضمین سلامت اجتماعی و ارتقای کیفیت زندگی آنان به نوعی فلسفه وجودی این حرفه را تشکیل می دهد.

با توجه به نقاط اشتراک موجود بین اهداف مسئولیت اجتماعی شرکتها و سازمانها و حرفه یاورانه مددکاری اجتماعی می توان گفت فعالیتها و خدمات تخصصی مددکاری اجتماعی ابزار مناسبی برای ایفای نقش کامل شرکتها در حوزه مسئولیت اجتماعی آنان می باشد. در واقع مددکاری اجتماعی وظیفه مشترک همه سازمانها در حوزه مسئولیت اجتماعی بوده و وجود واحدهای مددکاری اجتماعی در سازمانها در راستای ایفای نقش مسئولیت اجتماعی آنان می باشد.

در مجموع موارد ذیل به فصل مشترک این دو مفهوم اشاره دارند:

### تأکید بر توسعه پایدار:

مسئولیت اجتماعی و مددکاری اجتماعی هر دو به ترویج توسعه پایدار اهمیت می دهند. سازمانها تلاش می کنند تا فعالیتهای خود را به نحوی طراحی کنند که اثرات منفی بر محیط زیست و جامعه را کاهش دهند و در عین حال به نیازها و انتظارات جامعه که افراد و یا کارکنان یک مجموعه هستند پاسخگو باشند.

### حفاظت از حقوق انسانی:

هر دو مفهوم به حفاظت از حقوق انسانی و ارتقاء شرایط زندگی افراد متعلق به جامعه می پردازند. مسئولیت اجتماعی و مددکاری اجتماعی به ارتقاء عدالت اجتماعی و ایجاد فرصت‌های برابر برای همه اعضای جامعه تأکید دارند.

توجه به نیازهای مشترک جامعه:

---

<sup>۱</sup> . عضو انجمن مددکاران اجتماعی ایران. [madadkar\\_49@yahoo.com](mailto:madadkar_49@yahoo.com)



در هر دو حوزه، توجه به نیازها و مشکلات مشترک جامعه از اهمیت بسزایی برخوردار است. سازمان‌ها با اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های مددکاری اجتماعی و مسئولیت اجتماعی، سعی دارند به بهبود مستمر شرایط افراد و جامعه کمک کنند.

### تعهد به ارتقاء اخلاق کسب و کار:

مسئولیت اجتماعی و مددکاری اجتماعی هر دو به تعهد به اخلاق کسب و کار تأکید دارند. سازمان‌ها در این زمینه سعی می‌کنند علاوه بر کسب سود، از تصمیمات و اعمالی که به افراد و جامعه آسیب می‌زند، پرهیز کنند.

### اشتراک با سایر اعضای جامعه:

در دو حوزه، ارتقاء همکاری با سایر اعضای جامعه نیز برای دستیابی به اهداف مشترک بسیار حیاتی است. این اشتراک در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای برنامه‌ها به ترویج تعامل مثبت با جامعه کمک می‌کند.

وجه‌های مشترک این دو مفهوم نشان از تعهد سازمان‌ها به ارتقاء جوانب اجتماعی و محیطی دارند و نقش آن‌ها در سازندگی یک جامعه پایدارتر و پویاتر را تثبیت می‌کنند.

### تأثیر مددکاری اجتماعی بر مسئولیت اجتماعی:

#### افزایش درصد مشارکت سازمان‌ها در پروژه‌های اجتماعی:

بر اساس آمار اخیر، سازمان‌هایی که برنامه‌های مددکاری اجتماعی قوی دارند، درصد مشارکت در پروژه‌ها و فعالیت‌های اجتماعی بیشتری دارند. این مشارکت نه تنها به ارتقاء تصویر سازمان کمک می‌کند بلکه به توسعه جوامع محلی نیز سهم دارد.

#### کاهش نرخ نارضایتی کارکنان:

بر اساس داده‌ها، سازمان‌هایی که به فعالیت‌های مددکاری اجتماعی توجه ویژه‌ای داشته‌اند، نرخ نارضایتی کارکنان کمتری داشته‌اند. افزایش احساس ارتباط با سازمان و توجه به نیازهای اجتماعی کارکنان به افزایش رضایت ایشان منجر شده است.

#### پیشرفت در شاخص‌های مسئولیت اجتماعی:

سازمان‌های متمرکز بر مددکاری اجتماعی، افزایش قابل توجهی در شاخص‌های مسئولیت اجتماعی، از جمله کاهش اثرات منفی بر محیط زیست و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، داشته‌اند. این پیشرفت‌ها نشان‌دهنده تأثیر قابل توجه این رویکرد می‌باشد

به طور کلی، داده‌ها و مثال‌ها نشان می‌دهند که مددکاری اجتماعی نه تنها به بهبود داخلی سازمان‌ها بلکه به ارتقاء نقش آن‌ها در جوامع محلی نیز کمک می‌کند.

**واژگان کلیدی:** مددکاری اجتماعی، مسوولیت اجتماعی، جامعه کار و تولید، مشارکت اجتماعی، رضایت اجتماعی

## ابزارها و ظرفیت‌های مددکاران اجتماعی برای تحقق مفهوم مسئولیت اجتماعی در جوامع

### حاشیه‌ای

#### عباسعلی یزدانی<sup>۱</sup>

مسئولیت اجتماعی یک معنای عام و یک معنای تخصصی دارد که اهمیت هیچ یک، کمتر از دیگری نیست. در معنای عام، هر شخص یا نهادی وظیفه دارد، برای گشودن گرهی از مسائل زندگی اعضای جامعه بکوشد و نقش شهروندی خود برای حفظ محیطی که مردمان جامعه در آن می‌زیند به درستی ایفا کند. در این معنا، مسئولیت اجتماعی، بیشتر یک وظیفه اخلاقی شده است. مسئولیت اجتماعی به عنوان یک مفهوم تخصصی از دهه هفتاد میلادی در غرب پردازش و چارچوب بندی شد. مقصود از این مفهوم هم بیشتر، وظایف اخلاقی بود که شرکت‌های صنعتی و بازرگانی را تشویق می‌کرد تا ما به ازای خسارتی که برای رشد و توسعه به محیط زیست و اجتماع وارد می‌شود، بازپرداخت کنند. در حال حاضر، این مسئولیت اخلاقی در قالب قوانینی تحت عنوان مسئولیت اجتماعی شرکتها، صاحبان ثروت را به کمک به توسعه اجتماعی و فرهنگی جوامع و هزینه برای محافظت از محیط زیست وادار می‌کند. در حقیقت، مسئولیت اجتماعی در تلاش برای برقراری تعادل بین توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی و توسعه محیط زیستی است. و این همان تأکیدی است که فدراسیون بین‌المللی مددکاران اجتماعی، در برنامه ده ساله پیش روی، بر مدار آن حرکت می‌کند.

مددکاران اجتماعی به ویژه آنهایی که در مناطق حاشیه جوامع کار می‌کنند، یک ارتباط سنتی با مفهوم عمومی و تخصصی مسئولیت اجتماعی دارند. حاشیه نشینی یکی از عوارض جانبی توسعه صنعتی و بیش از حد شهری شدن جوامع است. نمونه مشخص آن، محلاتی است که در کلانشهرها از اجتماع و اسکان کارگران در نزدیکی کارخانه‌ها ایجاد شده‌اند و به مرور زمان و پس از گسترش شهرها، به لحاظ جغرافیایی درون شهر قرار گرفته‌اند اما سهم قابل‌توجهی از توسعه اقتصادی، زیرساختی یا فرهنگی شهرها نبرده‌اند. پس بر اساس تعریف فوق، صاحبان صنایع و سرمایه منطقیاً باید برای بهبود وضعیت مردم جوامع حاشیه شهرها هزینه کنند. با وجود این، حاشیه نشینی در منابع معاصرتر، فراتر از تعاریف جغرافیایی یا معماری است. مقصود از حاشیه نشین در ادبیات علوم اجتماعی نه فقط ساکنین "محلات دارای بافت ناکارآمد شهری" بلکه همه کسانی هستند که امکان یا فرصت مشارکت در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی را ندارند و بدون ارتکاب جرم، به نوعی از حقوق شهروندی محروم شده‌اند. در کلانشهرها، گروه‌های متنوعی شامل اجتماعات ایزوله شده مهاجرین، افراد بی‌خانمان، زنان و کودکان آسیب دیده اجتماعی، برخی زندانیان و خانواده آنها و گروه‌های مختلف دیگر را می‌توان در این تعریف گنجانده. پس دامنه حاشیه نشینی، هم محلات خارج از بافتهای موثر شهری (و ساکنین آنها) و هم به افراد به حاشیه رانده شده را شامل می‌شود. مسئولیت اجتماعی هم که مددکاران اجتماعی به دنبال آن هستند ناظر به وظیفه‌ای است که

<sup>۱</sup>. دکتری مددکاری اجتماعی، عضو هیات مدیره انجمن مددکاران اجتماعی ایران. abbasayzdani@gmail.com

ایجاد کنندگان این پدیده‌ها در قبال این افراد بر عهده دارند. اقداماتی که مددکاران اجتماعی برای ظرفیت‌سازی در اجتماعات، اتصال نیازمندان به خدمات به ارائه‌کنندگان خدمات و صاحبان سرمایه و کمک به تقویت فرهنگ مسئولیت‌پذیری انجام می‌دهند، برای حاکمان ملی و بین‌المللی اهمیت دارد زیرا در نهایت به ایجاد تعادل در جنبه‌های چهارگانه توسعه پایدار منجر خواهد شد. از این جهت، هم حاکمان (دولت) و هم صاحبان سرمایه (بازار) باید از خدمات این متخصصین استقبال و حمایت کنند.

آنچه در این ارائه مورد بحث قرار خواهد گرفت، شکل‌های متنوعی از خدمات است که تحت لوای مسئولیت اجتماعی (در تعریف تخصصی آن) می‌تواند به گروه‌های حاشیه‌نشین (از هر دو قسم) اختصاص یابد. همچنین، انتظاراتی که از مددکاران اجتماعی برای استیفای حقوق مردم حاشیه‌نشین می‌رود و ابزارهای اجتماعی که جامعه می‌تواند و باید در اختیار این متخصصین برای تحقق مسئولیت‌پذیری اجتماعی قرار دهد بحث خواهد شد.

**واژگان کلیدی:** مددکاری اجتماعی، مسوولیت اجتماعی، آسیب اجتماعی، بی‌خانمانی، توسعه پایدار